

**МІНІСТЕРСТВО СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ УКРАЇНИ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**для підготовки до комплексного кваліфікаційного екзамену
для здобувачів освітнього ступеня «магістр»
зі спеціальності 053 «Психологія»**

КИЇВ - 2020

УДК: 159.9(079.1)

Рецензенти:

Мілютіна К.Л. доктор психологічних наук, професор кафедри психології розвитку Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Ткалич М.Г., доктор психологічних наук, професор кафедри психології Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України

Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України
(протокол № 4 (156) від 22.04.2020 р.)

Методичні рекомендації для підготовки до комплексного кваліфікаційного екзамену для здобувачів освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 053 «Психологія» / за заг. ред. Г.А.Пріба, Є.М.Калюжної; автори-упорядники: В.Р.Дорожкін, І.В.Євтушенко, Є.М.Калюжна, М.М.Малиш, О.П.Смирнова. Київ: ІПК ДСЗУ, 2020. 88 с.

Методичні рекомендації укладені з метою надання допомоги здобувачам вищої освіти при підготовці до державного екзамену з психології, що є обов'язковою складовою перевірки якості засвоєння студентами навчально-програмного матеріалу та рівня їх готовності до самостійної професійної діяльності за фахом.

Пропоноване навчально-методичного видання орієнтоване на забезпечення здобувачів вищої освіти необхідним категоріальним апаратом з базових психологічних дисциплін, що сприятиме інтеграції отриманих під час навчання теоретико-практичних навичок, умінь і знань.

Рекомендації призначені для здобувачів освітнього ступеня «магістр», що навчаються за спеціальністю 053 «Психологія» та викладачів психологічних дисциплін.

© Колектив авторів, 2020
© ІПК ДСЗУ, 2020

ЗМІСТ

1.	ВСТУП	4
2.	ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ	5
2.1.	Теоретико-методологічні проблеми психології	5
2.2.	Психологія організацій	7
2.3.	Основи Паблік Рілейшнз	13
2.4.	Психологічний супровід підприємницької діяльності	16
2.5.	Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога	17
3.	ГЛОСАРІЙ З БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН	21
3.1.	Теоретико-методологічні проблеми психології	21
3.2.	Психологія організацій	30
3.3.	Основи Паблік Рілейшнз	36
3.4.	Психологічний супровід підприємницької діяльності	54
3.5.	Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога	62
4.	ПОРЯДОК ТА ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ	77
5.	КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ	79
6.	РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА	80

1. ВСТУП

Сучасне суспільне життя висуває високі вимоги до компетентності та професіоналізму психолога-фахівця, а отже, і до рівня його професійної та особистісної підготовки у процесі навчання.

Передусім, у студента-випускника має бути сформоване системне, інтегральне професійне мислення, узагальнений критичний погляд на місце психології у системі наук про людину та на значення кожного психічного явища у загальній структурі психіки. Не меншою мірою ефективність вирішення психологом-практиком різноманітних професійних завдань залежить від знання методики та технології роботи психолога у різних галузях практичної психології.

Державний екзамен з психології є важливою складовою професійної підготовки фахівців, мета якого визначається його головною функцією – контролю та оцінки рівня знань з психологічних дисциплін, отриманих студентом упродовж навчання.

Реалізація контрольної функції передбачає перевірку знання методологічних принципів, проблем і положень базових психологічних дисциплін, а також вміння використовувати їх у практичній діяльності та здійснювати аналіз конкретних проблемних ситуацій з урахуванням сучасного соціокультурного контексту.

Тим самим, комплексний кваліфікаційний екзамен з психології дозволяє визначити рівень сформованості психологічного світогляду майбутнього фахівця, його вміння вбачати у життєвій проблемі закономірності прояву психологічних процесів і явищ, проводити психодіагностичне дослідження, аналізувати поведінку людини і робити практично значимі висновки.

Пропоновані методичні рекомендації розроблені з метою надання допомоги магістрам-випускникам у підготовці до комплексного кваліфікаційного екзамену з психології. Зокрема, для забезпечення студентів необхідним категоріальним апаратом з базових психологічних дисциплін, що сприятиме інтеграції отриманих під час навчання теоретичних та практичних знань.

Рекомендації будуть зручним і корисним методичним орієнтиром для здобувачів освітнього ступеня «магістр», що навчаються за спеціальністю 053 «Психологія», а також для викладачів базових психологічних дисциплін при підготовці та проведенні оглядових консультацій і лекцій.

2. ПРОГРАМА КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

2.1. Теоретико-методологічні проблеми психології

Тема 1. Теоретичні основи наукового знання.

Співвідношення понять “наукове пізнання” та “наукове знання”. Типологія знань і критерії науковості. Рівні наукового пізнання. Структура процесу наукового пізнання. Основні форми наукового знання (факт, проблема, гіпотеза, закономірність, закон, теорія). Поняття про онтологію, методологію, гносеологію, епістемологію. Природнича та гуманітарна парадигми психології. Проблема суб'єктивності та об'єктивності психологічного знання.

Тема 2. Наука як сфера діяльності людини.

Визначення поняття «наука». Предмет науки та його основні ознаки. Етапи розвитку науки. Концепція наукових революцій Томаса Куна. Поняття “парадигма”. Поняття про норму наукової діяльності. Головні принципи теорії пізнання. Форми чуттєвого і раціонального пізнання. Структура наукового знання. Лінгвістична та логічна підсистеми наукового пізнання. Основні функції науки та їх характеристика.

Тема 3. Структура та функції наукового знання.

Поняття про методологію науки. Визначення і співвідношення понять «наука», «філософія», «світосприйняття». Емпіричні, теоретичні та методологічні основи науки. Структура методологічного знання. Рівні методологічного знання (філософський, загально-науковий, конкретно-науковий). Рівень процедури та техніки. Базові поняття методології науки. Функції методології. Можливості та межі застосування експерименту в психології.

Тема 4. Історія розвитку методології науки.

Методологія та її роль у розвитку методів наукового пізнання. Методологія у філософії Античності та Середньовіччя. Методологія науки в філософії Нового Часу. Виникнення методологічних підходів у XVIII-XIX ст. Позитивізм (О.Конт, Г.Спенсер, Дж.Стюарт). Емпіріокритицизм (Е.Макс, Р.Авенаріус, А.Пуанкаре). Неопозитивізм (Шлік, Карнап, Фейгль, Б.Расел). Постпозитивізм (Т.Кун, К.Попер, Агасі, Лакатос, Селларес). Особливості класичної методології. Постнекласична методологія (В.Дільтей, В.Віндельбанд, Г.Рікерт, Е.Гусерль). Постмодернізм.

Тема 5. Історико-філософський аналіз предмету психології.

Інтелектуальна історія психології. Філософський аспект інтелектуальної історії психології. Історія предмету психології як об'єкт методологічної рефлексії. Проблема співвідношення теорії та методу в історії психології. Проблема одиниць аналізу психіки в історії психології. Проблема співвідношення біологічного та соціального в історії психології. Роль наукової методології у розвитку психологічного знання. Цілісність особистості як предмет дослідження в психології.

Тема 6. Фундаментальні методологічні проблеми психології.

Традиційні проблеми наукової методології. Структура методології науки. Основні функції сучасної методології. Значення методології для психології. Методологічний простір наукової психології. Базові парадигми психології. Основні змістовні проблеми сучасної психології (психофізична, психофізіологічна, психогностична, психогенетична, психоенергетична, психопрактична, психосоціальна, психоемоційна). Проблема співвідношення біологічного і соціального в психіці людини.

Тема 7. Теорія дослідження у науковій психології.

Співвідношення наукової та практичної психології та їх місце в системі психологічного знання. Метапсихологічні категорії психології (особистість, діяльність, спілкування). Базові психологічні категорії (образ, дія, ставлення, переживання, мотив). Теорія та її основні компоненти. Форми теоретичного знання. Структура теоретичного знання. Ознаки (критерії) теоретичного знання. Види психологічних теорій та їх характеристика. Функції теорії. Емпіричні та теоретичні узагальнення в науковій психології. Значення запиту суспільства для розвитку інституту психології.

Тема 8. Властивості та структура методу в психології.

Поняття про метод. Метод як шлях наукового пізнання. Походження методів та їх властивості (системність та цілісність). Номотетичний та ідеографічний методи наукового пізнання (В.Віндельбанд, Г.Рікерт). Характерні ознаки наукового методу. Теоретичні та емпіричні методи наукового пізнання. Рівнева будова методу: ідея, зміст, техніка. Сутність і специфіка наукового методу в психології. Класифікація методів сучасної психології та їх характеристика. Психодіагностика та психотехнологія як методи практичної психології. Проблема об'єктивності методу в науковій психології.

Тема 9. Специфіка наукового дослідження в психології.

Сутність та характеристика психологічного дослідження. Основні елементи науково-дослідницького процесу. Специфіка дослідницької

діяльності в психології. Принципи детермінізму, системності та розвитку як фундаментальні методологічні принципи наукової психології. Наукова проблема в психологічному дослідженні. Джерела проблем. Об'єкт і предмет психологічного дослідження. Критерії науковості психологічного дослідження. Типи експериментальних гіпотез та способи їх перевірки (актуалізація, відображення, фіксація). Метод, методика та техніка психологічного дослідження. Основні вимоги до психологічного дослідження.

Тема 10. Системний підхід до наукового дослідження в психології.

Системність як загальнонауковий принцип. Визначення системного підходу. Структура системного підходу. Принципи застосування системного підходу. Психіка як об'єкт системного дослідження. Системна детермінація людської поведінки. Сутність системного підходу в психології. Компоненти системного аналізу в психології. «Несистемні» теорії в психології (холізм, елементаризм, редукціонізм, еkleктизм, зовнішній методологізм).

2.2. Психологія організацій

Тема 1. Психологія організацій як наука.

Психологія організацій як галузь психологічної науки, як самостійна галузь прикладної психології. Місце психології організацій в системі наукових знань. Психологія організацій як міждисциплінарна наука.

Об'єкт психології організацій. Предмет психології організацій. Основні категорії психології організацій: організація, особистість працівника, ставлення до праці. Завдання психології організацій.

Дослідження організації і його категоріальний апарат: структура і функції організації, динаміка організації, соціально-психологічний клімат, причини виникнення і способи вирішення конфліктів, процес запровадження нововведень.

Вивчення особистості працівника розглядається через: адаптацію працівника в умовах організації, особистість керівника, підбір, розстановку і атестацію персоналу, організацію професійного і соціально-психологічного навчання, виявлення потреб, інтересів, норм, цінностей працівників в організації.

Ставлення до праці розкривається в таких категоріях як задоволеність працею, продуктивність праці, трудова і громадська активність, дисципліна праці, стимулювання праці.

Основні методи дослідження психології організацій.

Тема 2. Організація та основні підходи до її вивчення.

Поняття «організація» як структура і «організація» як процес.

Основні тенденції розвитку теорії організації Передумови виникнення психології організацій. Значення історичного досвіду розвитку теорії організацій. Класична теорія Ф.Тейлора і Ф.Гілберта. Принципи організації А.Файоля. Раціональна бюрократична організація М.Вебера. Е.Мейо і теорія людських відносин. А.Маслоу і теорія ієрархії людських потреб. Теорія адміністративної поведінки Г.Саймона на основі особистих інтересів і цілей організації. Ефективна організація в рамках концепції стилів управління Р.Лайкерта. Теорія організаційного потенціалу по І.Ансоффу. Еволюція організаційних психологічних знань.

Основні підходи в розвитку теорії управління. Процесний, системний, ситуаційний підходи до управління організацією, їх особливості. Основні тенденції сучасного стану теорії управління.

Сучасна парадигма управління. Основні принципи сучасного управління: гуманізація, демократизація, інтернаціоналізація.

Тема 3. Фактори існування та системні характеристика організації.

Організаційні, політичні, соціальні, економічні, технологічні, соціально-психологічні та психологічні фактори існування організації. Зовнішні та внутрішні фактори, їх значення і динаміка змін. Місце організації в політичній структурі суспільства. Вплив поточної політики на життя і функціонування організації. Соціальні цінності і людські взаємини в організації.

Структура організації, формальні і неформальні зв'язки. Поділ праці. Структурні, тимчасові, змістовні цілі організації. Синергія організації. Структурування інформаційної, контролюючої, управлінської комунікації. Принципи і види департаменталізації.

Види організацій. Соціальна і господарюючі організації. Громадські рухи. Партії. Державний апарат. Органи місцевого самоврядування. Державні і муніципальні організації. Віртуальні і мережеві організації.

Тема 4. Управління в організації.

Поняття управління в організації. Суб'єкт та об'єкт управління. Психологічний зміст управлінської діяльності. Горизонтальні і вертикальні процеси в організації: координація і субординація.

Рішення в організації: рівень прийняття рішень, статус осіб, які приймають рішення. Етапи і процедури прийняття рішень. Методи прийняття рішень в організації. Типи рішень. Оперативне і стратегічне управління. Поняття «делегування» в управлінні. Переваги та недоліки делегування. Гіпер- та гіподелегування: причини, наслідки. Можливість та

неможливість делегування. Критерії ефективного делегування. Основні помилки делегування.

Персонал організації: поняття, сутнісні психологічні характеристики. Персонал як мала соціальна група, як об'єкт управління і суб'єкт діяльності. Поняття групи в психології. Основні соціально-психологічні характеристики групи: композиція групи, структура, групові процеси.

Групові норми: поняття, формування, функціонування. Групові цінності та ціннісні орієнтації особистості. Соціально-демографічна структура групи та її характеристика. Психологічні механізми життєдіяльності групи. Формування і розвиток малої групи: номінальна, група-асоціація, група-корпорація, колектив (команда). Групова згуртованість, рівні групової згуртованості. Груповий тиск. Конформізм та нонконформізм: поняття, умови визначення.

Зовнішнє та внутрішнє середовище організацій. Компоненти внутрішнього середовища організації. Фактори групової поведінки. Міжгрупові стосунки. Джерела конфліктів і управління конфліктами.

Ціннісно-орієнтаційна єдність групи: психологічна сумісність, співробітництво, спрацьованість, рольова сумісність.

Формування колективу. Програма створення колективу: схема, умови створення. Стадії розвитку колективу. Обмеження, що заважають ефективній роботі колективу.

Довіра в організації. Посадове регулювання. Методи підвищення внутрішньогрупової і міжгрупової довіри.

Тема 5. Розвиток організацій.

Стадії розвитку організації. Проблема створення організації. Три етапи злету організації: народження, дитинство, юність. Три етапи зрілості організації: рання зрілість, розквіт, пізня зрілість. Принципи оновлення організації.

Організація проектування, методи підвищення ефективності організації. Зв'язок проблеми організації проектування і життєвого циклу організації. Етапи проектування. Методологія дослідження діяльності організації. Процес формування організаційної структури. Методи проектування. Корегування організаційної структури.

Основні напрямки підвищення ефективності організацій. Етапи і методи реорганізації, забезпечення підтримки організаційним змінам. Організаційне навчання.

Тема 6. Основні підходи до вивчення організаційної поведінки. Корпоративна культура організацій.

Поняття «організаційна поведінка». Основні концепції пояснення організаційної поведінки: через природу людини, через феномен організації і специфіку взаємовідносин людей в соціумі. Організаційна поведінка як

система, що перебуває в розвитку. Моделі організаційної поведінки: автократична, опікунська, підтримуюча, колегіальна, інтегруюча.

Вплив організаційної поведінки на ефективність організації. Фактори впливу на організаційну поведінку. Система організаційної поведінки.

Організаційна культура: поняття, плюралізм поглядів на сутність організаційної культури. Характеристика організаційної культури. Сутнісні складові організаційної культури. Види організаційної культури. Домінуюча організаційна культура та її психологічний зміст. Субкультури та їх взаємозв'язок. Атрибути та індикатори організаційної культури. Індикатори сильної організаційної культури та їх характеристика. Індикатори слабкої організаційної культури та їх характеристика.

Причини зміни культури організації: організаційна криза, зміна керівництва, стадії життєвого циклу, розміру організації, віку організації, наявності субкультур.

Способи передавання культури в організації: інформація, символи, традиції, мова.

До визначення дефініцій «організаційна культура», «корпоративна культура» організації: поняття, сутність. Типи корпоративної культури.

Тема 7. Індивідуальна поведінка в організації. Мотивація трудової діяльності

Поведінка людини на робочому місці. Рольова і статусна поведінка як результат взаємовпливу. Соціальна ідентичність як функція групової належності. Організаційна поведінка і організаційна культура.

Мотивація: основні концепції мотивації трудової поведінки. Системи стимулювання, винагороди і покарання як підходи до управління організаційною поведінкою. Філософія винагороди. Гроші як форма винагороди. Проблеми економічного стимулювання. Підходи до стимулювання і моделі організаційної поведінки.

Індивідуальний розвиток в організації: основні підходи в рамках різних моделей організаційної поведінки.

Проблеми працівників: причини, класифікація, підходи. Особливості дисципліни, культури і етики.

Стреси. Вплив стресів на організаційну поведінку. Причини виробничих стресів. Стрес-менеджмент в організації. Консультативний менеджмент як підхід до зменшення стресових факторів і вирішення проблем працівників. Форми консультування.

Тема 8. Психологія спільної діяльності.

Група як суб'єкт спільної діяльності. Основні характеристики суб'єкта спільної діяльності: цілеспрямованість, структурованість, вмотивованість, цілісність, організованість, результативність.

Спільна діяльність як організована система активності індивіда в процесі створення об'єктів матеріальної і духовної культури. Ознаки спільної діяльності: просторова і часова присутність учасників, спільна мета, органи керівництва, міжособистісні стосунки між учасниками, розподіл процесу спільної діяльності.

Структура спільної діяльності: спільна мета, спільний мотив, спільні дії, загальний результат.

Стратегії поведінки учасників у спільній діяльності: сприяння як дієва допомога іншим, активна допомога іншим в досягненні загальної мети, протидія досягнення цілей іншими учасниками, ухиляння від взаємодії.

Поняття про сумісність в спільній діяльності. Види сумісності: соціально-психологічна, психологічна, міжособистісна, групова.

Згуртованість в спільній діяльності. Види згуртованості: ідейна, ділова, соціально-психологічна. Рівні групової згуртованості. Груповий тиск.

Спілкування як соціальний зв'язок в організації. Види спілкування. Рівні спілкування. Засоби спілкування та їх загальна характеристика.

Фактори успішної спільної діяльності. Зовнішні фактори: суспільні цінності, суспільно значуща мета існування групи, формально заданий розподіл ролей, формально задана установка на вирішення задач. Внутрішні фактори: ціннісно-орієнтаційна спрямованість особистості, реальне виконання ролей, емоційно-стилеві особливості групи.

Природа виробничих відносин. Комунікативні процеси в організації, їх значення і направленість. Комунікативні потреби людей. Проблеми комунікації на роботі. Зворотний зв'язок: важливість, принципи, специфіка використання.

Виробничі відносини і задоволеність працею. Конструктивні і деструктивні виробничі відносини.

Формування організаційної поведінки через включення в систему формальних і неформальних відносин в організації.

Процес адаптації як вплив організації на людину. Трудова участь. Вплив різних типів виробничих відносин на розвиток організації.

Організаційні кризи і відносини в організації.

Групова динаміка як форма організаційної поведінки. Специфіка групи, її сила і слабкість. Вплив структури організації і особливостей малої групи на формування конкретного типу організаційної поведінки працівників.

Керівництво в організації. Особистість керівника і управлінські ролі: переваги і недоліки, особливості і способи впливу на групову поведінку в залежності від стилю, ролі і управлінської ситуації.

Психологічні основи впливу: аргументація і контраргументація (необхідні умови, загальні правила, техніки). Цілі впливу. Особливості

видів впливу в залежності від ситуації. Суб'єктивний набір рис особистості в психології впливу.

Психологічні способи управлінського впливу: навіювання, зараження, наслідування, переконання. Прихований психологічний вплив. Маніпуляція як вид психологічного впливу.

Лідерство і лідерська поведінка. Моделі лідерства.

Влада і вплив. Типи влади. Стиль управління і його вплив на поведінку працівників.

Відносини між формальним і неформальним лідером як джерело організаційного розвитку, нових форм організаційної поведінки і конфлікту.

Специфіка команди. Преваги і недоліки команди. Проблеми створення команди.

Взаємодія малих груп всередині організації. Зони напруги і розвитку. Організаційний клімат як інтегральний показник взаємообумовлених форм організаційної поведінки, його зв'язок з задоволеністю працею, роботою окремих підсистем організації і організаційною культурою.

Соціально-психологічний клімат: поняття, структура. Організаційний клімат і соціально-психологічний клімат: спільне, відмінне. Сприятливий та несприятливий соціально-психологічний клімат. Методи вивчення соціально-психологічного клімату в організації. Діагностика соціально-психологічного клімату: безпосередня та опосередкована. Вплив особистості на соціально-психологічний клімат. Вплив соціально-психологічного клімату на особистість.

Фактори формування соціально-психологічного клімату в організації: макро- і мікро- соціальне середовище, фізичний мікроклімат і санітарно-гігієнічні умови праці, характер виконуваної роботи, задоволеність працею, комунікації в організації, стиль керівництва.

Основні напрямки формування сприятливого соціально-психологічного клімату.

Тема 9. Конфлікти в організації.

Конфлікт: поняття, сутнісні характеристики. Психологічні особливості конфлікту як типу взаємодії. Види конфлікту.

Фактори виникнення конфліктів в організації: інформаційні, структурні, ціннісні, відносин і поведінки. Конструктивна роль конфлікту в організації: поняття, форми прояву. Деструктивна роль конфлікту в організації: поняття, форми прояву.

Психологічна структура конфлікту. Стадії протікання конфлікту. Конфліктна ситуація: поняття, сутність, основні елементи. Об'єкт конфлікту: поняття, характеристика. Суб'єкти (учасники) конфлікту. Закритість – відкритість як важливі психологічні позиції різних сторін конфлікту. Ефективність відкритої позиції в конфлікті і психологічні перешкоди для неї. Предмет конфлікту.

Причини конфлікту, породжені процесом діяльності, Причини конфлікту, породжені особливостями людських стосунків. Причини конфліктів, породжені характерологічними рисами окремих членів організації. Горизонтальні конфлікти або конфлікти по горизонталі: поняття, причини, специфічні психологічні особливості. Вертикальні конфлікти або конфлікти по вертикалі: поняття, причини виникнення, специфічні психологічні особливості. Організаційні конфлікти: поняття, сутнісні характеристики. Виробничі конфлікти: поняття, сутнісні характеристики. Моделі конфліктної поведінки в організації. Функції конфліктів в організації. Вплив конфлікту на організаційну поведінку. Управління конфліктами і управління через конфлікт.

Принципи і підходи до аналізу процесу протікання конфлікту.

Модель регулювання конфліктів Томаса-Кілмана: змагання (конкуренція), уникнення, пристосування, співробітництво, компроміс. Використання конфліктів для формування бажаного типу організаційної поведінки.

Тема 10. Сучасні аспекти організаційної поведінки.

Організаційний розвиток і зміни в сучасних умовах. Реакція працівників на зміни: прийняття, супротив. Проведення успішних змін. Підготовка до зміни. Створення підтримки зміни.

Національна і міжнаціональна специфіка організаційної поведінки: конструктивні і деструктивні форми.

Міжнародний вплив на організаційну поведінку. Методи дослідження організаційної поведінки: спостереження, інтерв'ю, анкетування, тестування, експертних оцінок, комплексної системи. Зовнішній і внутрішній підходи до дослідження організаційної поведінки.

Дослідження як метод впливу на організаційну поведінку і організаційну культуру.

2.3. Основи Паблік Рілейшнз

Тема 1. Зв'язки з громадськістю (PR, паблік рілейшнз): поняття, становлення, стандарти. Визначення зв'язків із громадськістю (PR). PR і суміжна діяльність. Становлення й розвиток PR як галузі знань та сфери діяльності. Принципи та рівні PR. Основні напрями PR. Особливості науково-пізнавальних і суспільно-практичних функцій PR, специфіка реалізації управлінської функції. Галузі застосування PR. Інституалізація PR. Засади ефективної діяльності інститутів PR. Організаційні основи діяльності підрозділів PR. Функціональні обов'язки працівників підрозділів PR. Методи, прийоми, процедури PR. Відмінності між PR, рекламою та пропагандою. Інструментарій PR. Типові та індивідуальні технології.

Психологічні аспекти PR-діяльності. Освіта й особливості професійної підготовки фахівців у галузі PR. Вимоги до особистісних якостей фахівців у галузі PR. Психологічні складники професіоналізму PR-фахівців.

Тема 2. PR і громадськість. Поняття «громадськість» у теорії і практиці PR. Основні підходи до вивчення громадськості. Потреби громадськості та їх урахування в PR-діяльності. Типологія груп громадськості як проблема теорії PR. Громадськість і аудиторія. Сучасні підходи до сегментації аудиторії. Використання явища групової самоідентифікації в PR. Чинники активізації аудиторії (за Дж. Грунігом). Типологія груп громадськості (за Дж. Грунігом та за Дж. Гендріксом). Цільові групи громадськості та особливості їх типології. Форми взаємодії з громадськістю. Психологічні аспекти взаємодії з цільовою та ключовою аудиторіями громадськості за допомогою засобів комунікації. Зовнішня та внутрішня громадськість. Налагодження відносин між керівництвом і колективами. Психологічна характеристика методів реалізації зв'язків керівництва з корпоративною громадськістю. Корпоративна культура та її складові.

Тема 3. Громадська думка. Значення громадської думки в суспільному житті. Основні ознаки громадської думки. Методи дослідження громадської думки. Типи PR-досліджень. Соціологічне дослідження у вивченні громадської думки. Психологічні аспекти вивчення громадської думки. Формування громадської думки як технологічне завдання і функція PR. 15 «законів» громадської думки (за Х. Кентрілом). Психологічні механізми формування громадської думки. Установки, орієнтація і коорієнтація. Впливи на установки. Формування орієнтацій. PR-діяльність в маніпулятивному середовищі.

Тема 4. Управлінські аспекти PR. Теорія управління PR, складники процесу. Загальні характеристики об'єктів PR-управління. Функції PR-управління. Аналітична робота, планування, прогнозування в PR-діяльності. Рівні планування. Види планів зв'язків із громадськістю, їхній зміст та основні характеристики. Планування PR-стратегії. Особливості цільового планування. Програмування. Технологічні особливості планування і програмування PR-кампаній. Алгоритм процесу розроблення і реалізації програми. PR-кампанія, її сутність і доцільність проведення. Основні етапи підготовки і проведення PR-кампанії та їхня характеристика. Організація акцій і ефективних комунікацій як засоби реалізації PR-програми. Організаційно-представницькі заходи. Організація масових кампаній як технологічна проблема PR. Спеціальні події.

Тема 5. Комунікація і вплив на громадськість. Інформаційне суспільство, його сутність та основні характеристики. Поняття «комунікація». Масова комунікація. Соціальна комунікація. Міжособистісне спілкування в системі PR. Участь PR-фахівців у процесі соціальної комунікації як професійних комунікаторів. Сутність комунікативної компетентності PR-фахівця. Комунікативний простір і його організація. Комунікативні бар'єри та їх урахування в діяльності PR-фахівців. Поняття соціальної установки і соціально-психологічного стереотипу. Соціально-психологічні стереотипи та їх урахування в PR. Психологічна характеристика засобів впливу PR. Поняття «інформування» в PR. Управління інформацією. Інформаційні приводи, їх створення. Вплив на громадськість та громадську думку: можливості PR-фахівців, медіа.

Тема 6. Робота з медіа як напрям PR. Завдання співпраці PR-фахівців з медіа. Форми взаємодії з медіа. Професійні стандарти роботи медіа. Особливості співпраці з інформаційними агентствами, пресою, телебаченням, радіо, інтернетвиданнями. Робота з джерелами інформації. Матеріали для медіа: групи жанрів. Жанрова специфіка матеріалів для різних медіа. Аспекти творчого опрацювання матеріалів: робота з фактичним матеріалом, логікою викладу, композицією, мовою та стилем. Підготовка пресрелізу. Специфіка публічних виступів. Мистецтво виступу. Сутність комунікативної компетентності PR-фахівця. Кодекси професійної поведінки та етики спеціалістів PR.

Тема 7. PR у кризових ситуаціях. Криза. Типологія криз. Класифікація криз за походженням і наслідками за Д. Ньюсом, А. Скоттом і Дж. Турком, та за С. Катліпом, А. Сентером і Г. Брумом. Характеристики конфліктних ситуацій. Зовнішні та внутрішні конфлікти. Психологічні аспекти конфліктної ситуації. Управлінські причини конфліктів. Напрями запобігання конфліктам. Реагування організації, що опинилася в кризовій ситуації. Ефективні антикризові кроки. Моделі антикризового управління. Внутрішній і зовнішній антикризовий PR. Принципи, етапи антикризового PR. Визначення ризиків, планування, підготовка заходів. Запобігання кризі, її нейтралізація, післякризові заходи. Організація діяльності PR-підрозділу в кризовий період. Антикризові комунікації. Стратегії в інформаційному протиборстві. Запобігання і протидія чуткам. Спінтехнології.

2.4. Психологічний супровід підприємницької діяльності

Тема 1. Вступ до психологічного супроводу підприємницької діяльності.

Предмет, об'єкт, мета, методи курсу ПСПД. Загальне поняття й визначення підприємницької діяльності. Історія розвитку підприємницької діяльності. Підходи до визначення підприємництва. Соціально-психологічні вимоги до особистості підприємця. Виявлення особистісних особливостей підприємця. Типологія підприємців. Методи діагностики особистісних особливостей підприємців.

Тема 2. Середовище підприємницької діяльності.

Поняття й визначення середовища підприємницької діяльності. Структура середовища підприємницької діяльності. Фактори внутрішнього й зовнішнього середовища ПД. Сегментування ринку. Види сегментування. Поняття й визначення позиціонування. Ціль і завдання позиціонування в системі підприємницької діяльності. Типи позиціонування в системі підприємницької діяльності.

Тема 3. Поняття і визначення споживача. Психологічні моделі ухвалення рішень споживачем.

Поняття й визначення споживача. Ролі споживача в системі підприємницької діяльності. Психологічні моделі ухвалення рішень споживачем. Психологічні аспекти впливу на процес і результат ухвалення рішення.

Тема 4. Конкурентна поведінка. Психологічні моделі конкурентних відносин.

Поняття й визначення конкуренції. Підходи до визначення конкуренції. Типи конкурентної поведінки. Види конкурентних ринків. Конкурентоздатність. Фактори конкурентоздатності. Психологічні аспекти конкуренції. Психологічні моделі конкурентних відносин.

Тема 5. Стадії розвитку колективу. Психологія конфлікту.

Стадії розвитку колективу. Конфлікти і його види. Функції конфлікту. Стилі і стратегії поведінки в конфліктній ситуації. Методики на діагностику поведінки у конфліктній ситуації. Ролева структура і типологія ролей в колективі.

Тема 6. Мотивація й способи мотивування персоналу. Набір, відбір і адаптація персоналу.

Поняття й визначення потреби. Типологія потреб у вітчизняних і закордонних авторів. Способи мотивування на підприємстві. Мотиваційний

пакет і його розробка. Система бенефітів. Способи формування лояльності. Набір персоналу, основні етапи набору. Внутрішній і зовнішній пошук співробітників. Переваги й недоліки внутрішніх і зовнішніх джерел пошуку персоналу.

Тема 7. Етапи стратегічного керування персоналом. Місія компанії.

Стратегічне планування. Swot-Аналіз. Поняття місії організації. Функції й призначення місії. Управлінське консультування. Коучинг для керівників. Структура та правила проведення нарад. Делегування. Етапи контролю. Види і функції контролю.

2.5. Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога

Тема 1. Предмет, мета та зміст психологічного консультування.

Сутність та предмет психологічного консультування, його відмінність від інших видів психологічної допомоги. Основні положення поняття психологічного консультування. Базові принципи психологічного консультування. Види психологічного консультування та вимоги до консультанта щодо їх забезпечення. Умови результативності психологічного консультування. Етичні засади консультативної роботи. Психологічний запит клієнта. Класифікація запитів В.К.Лосевої та О.І.Лунькова.

Тема 2. Основні підходи та базові моделі практики консультативної психології.

Аналіз основних підходів у сучасній практиці консультування. Сутність, цілі та основні процедури психодинамічного підходу. Основні положення когнітивно-поведінкового підходу. Мета психологічного втручання та основні принципи екзистенційно-гуманістичного підходу. Приклади прийомів впливу на особистість клієнта в контексті загальновизнаних психологічних підходів. Психодинамічна концепція З.Фрейда. Положення та психотехніки. Теорія трансактного аналізу Берна. Значення рольових стосунків. Класичний біхевіоризм. Психотерапевтичний процес у межах теорії соціального научіння. Раціонально-емотивна терапія А.Елліса, психотехніки в РЕТ. Когнітивна психотерапія А.Бека, психологічна допомога при емоційних розладах. Основні принципи гештальттерапії. Теорія та практика психотерапевтичної роботи К.Роджерса.

Тема 3. Професійна підготовка психолога-консультанта та організація роботи психологічної консультації.

Знання, вміння й навички, якими повинен володіти сучасний кризовий консультант. Зміст загальної професійної підготовки психолога-консультанта. Відмінність практичної роботи кризового консультанта від науково-дослідної роботи вченого-психолога й навчальної діяльності викладача психології. Способи підвищення професійної кваліфікації психолога-консультанта. Основні напрямки підвищення кваліфікації кризового консультанта.

Основні типи існуючих психологічних консультацій. Загальні питання по організації роботи психологічної консультації. Норми часу, що відводиться на проведення психологічного консультування та інші види робіт, виконувані в психологічній консультації. Розподіл обов'язків між працівниками психологічної консультації. Взаємодія психолога-консультанта з іншими спеціалістами та допоміжні методи.

Тема 4. Поняття про кризове консультування.

Сутність кризового психологічного консультування. Цілі та завдання кризового консультування. Головний інструментарій та етичні принципи кризового консультування. Класифікації життєвих криз. Ступені кризи за силою впливу на психіку. Аналіз ключових понять, якими у сучасній психології описують критичні життєві ситуації. Стадії розвитку кризових станів та специфічні стресогенні ситуації. Групи ризику по розвитку кризових станів. Поняття про кризове втручання (інтервенцію). Мета принципи кризової інтервенції. Фундаментальні настанови кризового консультування.

Тема 5. Підготовка і проведення кризового консультування, його стадії та процедури.

Програма кризової допомоги як модель вирішення проблем: виявлення проблеми; з'ясування дій людини; допомога в пошуку шляхів виходу із кризи. Схема втручання при кризі, напрямки фокус-аналізу: на емоціях, на думках, на поведінці клієнта. Процедура загального емоційного налаштування клієнта на проведення психологічної консультації. Процедура зняття психологічного бар'єра (психологічної напруги) у клієнта. Процедура емпатійного слухання клієнта. Процедура активізації пам'яті й мислення клієнта. Зміст процедури емоційної підтримки клієнта. Процедура прояснення думок клієнта. Процедура переконання клієнта. Процедура роз'яснення думки психолога-консультанта клієнтові. Процедура пошуку психологом-консультантом і клієнтом взаємоприйнятого рішення. Процедура уточнення деталей ухваленого рішення.

Тема 6. Методи кризового консультування.

Класичні методи при роботі з кризовими станами особистості: уявлення про себе; слухання й розуміння; зміна власної поведінки; зміна чужої поведінки; десенситизація (ослабленням чутливості); розширення усвідомлення та ін. Розуміння модальності співрозмовника. Способи визначення візуальної, аудіальної та кінестетичної модальності. Базові навички і прийоми слухання. Мікротехніки кризового консультування: колібровка, підстроювання, ведення, вміння ставити запитання, переказ тексту клієнта, інтерпретація (тлумачення), саморозкриття, підведення підсумків (резюме), домашні завдання. Рекомендації з логічного конструювання діалогу між психологом / соціальним працівником і клієнтом.

Тема 7. Форми кризового консультування.

Поняття про індивідуальне консультування, його напрями та види. Групова дискусія як провідний метод соціально-психологічного навчання. Основні форми групової дискусії: аналіз конкретних ситуацій і груповий самоаналіз (аналіз процесів міжособистісної взаємодії в групі). Специфіка використання рольових ситуацій та сюжетно-рольових ігор. Переваги та недоліки групового консультування порівняно з індивідуальним. Специфічні особливості проведення телефонного консультування. Типи звернень до телефонних консультативних служб. Передумови виникнення інтернет-консультування. Організаційні моделі інтернет-консультування та недоліки й переваги віртуального психологічного консультування.

Тема 8. Практичні рекомендації при консультуванні, пов'язаному з віковими кризами.

Поняття про завдання, який ставить перед собою психолог-консультант, що приступає до консультування батьків з приводу їх дитини. Причини звернень батьків з приводу їх дітей-дошкільників. Типові причини звернень за консультацією, пов'язаних із самими батьками. Основні шкільні проблеми й можливі їхні причини. Особливості роботи психолога-консультанта із приводу шкільних проблем дитини.

Консультування вікових криз в підлітковому та юнацькому віках. Перша криза ранньої зрілості: специфіка переживання у чоловіків та жінок. Психологічна допомога під час переживання кризи 30 - 33 років. Основні показники кризи середини життя. Консультування клієнтів, що долають кризу середини життя. Криза «Я-інтеграції»: супровід людей похилого віку.

Тема 9. Консультування при кризах втрати.

Поняття про синдром втрати та його типові симптоми. Характеристика стадій синдрому горя. Особливості надання психологічної

допомоги людям, що пережили втрату, відповідно до етапів переживання горя. Методи в роботі з почуттям втрати. Стадії розвитку специфічних кризових станів у людей, які втратили роботу (безробітних). Зміст, форми і методи надання психологічної допомоги безробітним в службі зайнятості. Особливості психологічного консультування та характеристика його стадій. Зміст, форми і методи надання психологічної допомоги безробітним в службі зайнятості.

Тема 10. Зміст та оперативні принципи надання першої психологічної допомоги.

Перша психологічна допомога (ППД) як сукупність заходів загальнолюдської підтримки особам, які переживають страждання й нужду. Основні оперативні принципи надання ППД. Етичні правила надання ППД. Групи населення, які потребують особливої уваги в умовах кризи. Специфіка взаємодії з іншими спеціалістами. Завершення надання допомоги. Класифікація способів опанування кризовими станами. Неконструктивні та конструктивні способи опанування кризовими станами. Методика психотерапевтичного полегшення болю. Дихальна гімнастика та вправи з глибоким диханням. Зняття напруги та релаксація. Трансформація негативних думок та переконань Регуляція емоційного стану. Дотримання правильного спілкування з постраждалими.

3. ГЛОСАРІЙ З БАЗОВИХ ДИСЦИПЛІН

3.1. Теоретико-методологічні проблеми психології

Абстрагування (лат. *abstractio* – відволікання, відвертання) – мисленнєва операція, що полягає в уявному виокремленні істотних ознак і властивостей явища та відволіканні від всіх інших, несуттєвих ознак і властивостей.

Абстрактне мислення – мислення, що оперує складними абстрактними поняттями й умовиводами та дозволяє вичленувати й перетворити в самостійний об'єкт розгляду окремі сторони й властивості предмета або явища.

Автентичний (гр. *authentikos* – справжній) – справжній, дійсний; той, що ґрунтується на першоджерелі.

Аксиоматичний метод – метод наукового пізнання та побудови наукової теорії, за яким деякі її твердження приймаються як вихідні аксіоми, а всі інші виводяться з них шляхом міркування за певними логічними правилами.

Актуальність дослідження – соціальна значущість, доцільність та своєчасність розв'язання поставленої дослідником наукової проблеми.

Аналіз – метод наукового пізнання, сутність якого полягає у виконанні (реального чи ідеального) розчленування предмета, явища на частини й дослідження кожної з них.

Антиципація (лат. *anticipatio* – передбачення) – здатність приймати рішення і діяти із певним часово-просторовим передбаченням щодо очікуваних подій.

Біполярний – двополюсний, який складається з двох протилежних частин.

Біфуркація (лат. *bifurcus* – роздвоєний) – процес розгалуження на два потоки, напрямки; нестійкий стан системи.

Біхевіоризм (англ. *behaviour* – поведінка) – психологічний підхід, що розглядає в якості предмета психології поведінку, зовнішні прояви реакції на стимуляцію.

Валідність психологічного методу (лат. *validas* – міцний) – ступінь відповідності між параметрами методу і оцінюваної діяльності або функції.

Відтворюваність експерименту – можливість повторити експеримент, керуючись описом методичних процедур, що застосовуються в експериментальному звіті.

Взаємодія – процес безпосереднього або опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного, який породжує їх взаємну обумовленість та зв'язок.

Вимірювання психологічне (інструментальне спостереження) – емпіричне виявлення психологічних властивостей і станів суб'єкта шляхом організації його взаємодії з вимірювальним приладом (тестами, методиками тощо).

Включене спостереження – вид спостереження як методу психологічної науки, коли спостерігаючий включений до групи, члени якої не знають, що служать об'єктом спостереження, який доповнюється даними самоспостереження.

Генетична психологія – галузь психологічної науки, що вивчає об'єктивні процеси зародження нових психічних явищ, становлення нових психічних механізмів.

Гіпотеза – наукове припущення, яке базується на теоретичних знаннях та емпіричних даних і ще не отримало підтвердження чи спростування.

Гіпотетико-дедуктивний метод – метод наукового пізнання та побудови наукової теорії, що ґрунтується на висуванні гіпотез про причини досліджуваних явищ та виведенні з цих гіпотез висновків шляхом дедукції.

Гносеологія (грец. *gnosis* – пізнання, *logos* – вчення) – галузь філософії, яка вивчає сутність пізнавального процесу, його закономірності та принципи, форми і типи одержання знання про світ у всьому його різноманітті.

Дедукція (лат. *deductio* – виведення) – вид умовиводу від загальних суджень до часткових; метод пізнання.

Детермінізм як принцип психології – застосування закону діалектичного матеріалізму про загальну обумовленість явищ світу, причинну обумовленість будь-якого психічного явища об'єктивним матеріальним світом.

Діяльність – внутрішня (психічна) або зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється свідомою метою; динамічна система взаємодії су'єкта зі світом, у процесі якої відбувається виникнення та втілення в об'єкті психічного образу та реалізація опосередкованих ним відношень суб'єкта у предметному середовищі.

Досліджуваний – суб'єкт, залучений до участі в експерименті для випробування впливу незалежної змінної.

Достовірність – характеристика стійкості вимірювальної процедури до фальсифікації та лінійної залежності супутніх змінних.

Думка – одиниця мислення, в якій виражається процес пізнання людиною світу, інших людей і самої себе.

Експеримент експлораторний – пошуковий експеримент, який дозволяє перевірити гіпотезу щодо наявності або відсутності чинникової залежності між досліджуваними процесами або явищами.

Експеримент конфіраторний – підтверджувальний експеримент, який дозволяє перевірити гіпотезу щодо характеру взаємозв'язку між досліджуваними процесами або явищами.

Експеримент психологічний – активне втручання в ситуацію зі сторони дослідника, що здійснює планомірне маніпулювання однією або декількома змінними (чинниками) й реєстрацію відповідних змін в поведінці об'єкта, що вивчається.

Експлікація – пояснення, розгортання, перебудова структур.

Елімінація – метод усунення дії зовнішніх впливів.

Емпіричний рівень знання – знання, зміст якого одержано переважно з досвіду (зі спостережень та експериментів), що піддається певній раціональній обробці, тобто, сформульовано певною мовою; емпіричні знання спираються на емпіричні факти й співвідношення, дані спостереження, показання приладів, записані в протокол, зведені в таблицю чи подані графічно.

Екстраполяція – визначення значень змінної, які знаходяться за межами відомого діапазону.

Завдання – визначена послідовність етапів дослідження, яка конкретизує та визначає шляхи досягнення поставленої мети.

Задача – мета у сукупності з умовами її досягнення.

Закон – відношення, зв'язок, стійке і повторюване в явищах.

Закономірність – об'єктивно існуючий, повторюваний причинно-наслідковий зв'язок.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, що виступають умовою успішного виконання нею тієї чи іншої діяльності.

Знання – форма існування і систематизації результатів пізнавальної діяльності людини (у широкому значенні, знання – це сукупність понять, теоретичних побудов і уявлень; у вузькому – дані, інформація щодо певної частини об'єктивної реальності).

«Ідеальне» – суб'єктивний образ об'єктивної реальності, що виникає у процесі діяльності людини.

Ідеологія – теоретично обґрунтована практична свідомість.

Іманентний (лат. *immanens* – властивий, притаманний) – внутрішньо притаманний предметам або явищам.

Індивід – біологічний організм як носій загальних спадкових якостей біологічного виду людини (*homo sapiens*).

Індукція – метод наукового пізнання, коли на підставі знання про окреме робиться висновок про загальне.

Інсайт (англ. *insight* – осяяння) – раптове, миттєве охоплення суті та способу вирішення тієї чи іншої проблеми.

Іntenція (лат. *intentio* – прагнення, спрямування) – спрямованість свідомості, мислення на предмет.

Інтерес – вибіркоче ставлення особистості до об'єкта, опосередковане його суб'єктивним значенням.

Інтраполяція – визначення значень змінної, які знаходяться у межах відомого діапазону.

Інтроспекція – (лат. *introspecto* – дивитися всередину) – процес самоспостереження.

Коефіцієнт кореляції – показник характеру імовірнісної взаємозміни двох випадкових величин.

Компетентність – тип організації знань, що забезпечує прийняття ефективних рішень у певній сфері діяльності.

Конкордантність – узгодженість, скоординованість, гармонійність.

Констеляція – сумісність.

Конструкт – елементарна одиниця сприйняття, уваги, мислення тощо.

Контамінація (лат. *contaminatio* – змішування) – змішування двох або кількох фактів, даних, подій.

Контент-аналіз (англ. *contents* – зміст, вміст) – метод виявлення і оцінювання специфічних характеристик тексту та інших носіїв інформації шляхом виділення, кількісної та якісної обробки смислових одиниць змісту.

Континуум – неперервна сукупність взаємопов'язаних станів, процесів.

Конфігурація (лат. *configuratio* – обрис зовнішньої форми чогось) – взаємне розташування предметів або їхніх частин.

Концепція (лат. *conceptio* – розуміння, система) – певний спосіб тлумачення, точка зору, теоретична позиція щодо явища, процесу.

Критерій – суттєва ознака, формальний або змістовний показник, що дозволяє оцінювати функціональний стан системи, приймати рішення і робити висновки.

Людина – біосоціальна істота, наділена свідомістю, вищими психічними функціями, здатністю пізнавати навколишній світ і активно його змінювати й перетворювати.

Мета – очікуваний (прогнозований) результат діяльності.

Метод (гр. *metodos* – шлях дослідження, теорія, вчення) – засіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання.

Методи дослідження – сукупність прийомів, операцій та засобів теоретичного і практичного вивчення предмету дослідження.

Мисленнєві дії – розумові дії, спрямовані на вирішення пізнавальних завдань.

Мислення – складний психічний процес встановлення істотних зв'язків та відношень між предметами і явищами, між предметами та їх властивостями, між властивостями предметів.

Моделювання – метод вивчення об'єкта на основі його копії (моделі), що замінює оригінал і є предметом наукового інтересу.

Надійність і вірогідність дослідження – відповідність результатів проведеного дослідження існуючим науковим стандартам і вимогам.

Наука – сфера людської діяльності з вироблення, перевірки та систематизації знання, результатом якої є нове знання про дійсність, що відповідає критерію істинності.

Наукова діяльність – інтелектуальна творча діяльність, процедура узагальнення реальності, спрямована на здобуття і використання нових знань (науково-дослідницька, науково-організаційна, науково-педагогічна діяльність тощо).

Наукова картина світу – система уявлень про властивості і закономірності дійсності (реально існуючого світу), побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів.

Наукова новизна дослідження – особистий внесок, зроблений дослідником з метою подальшого розвитку науки.

Наукове знання – результат об'єктивного відображення реальності за допомогою наукового методу.

Наукове дослідження – спосіб вивчення об'єктивної дійсності за допомогою наукового методу.

Наукове пізнання – процес відображення реальності в формі логічних понять та теоретичних побудов.

Науковий принцип (лат. *principium* – основа, початок) – закономірність, покладена в основу наукової діяльності; загальноприйнятий стандарт організації та побудови наукового дослідження.

Норма діяльності (лат. *norma* – правило, зразок) – метод дослідження, сутність якого передбачає усвідомлення і фіксацію мети дослідження, наявність засобів її досягнення, орієнтацію на відтворюваність результатів.

«Нормальна наука» – дослідження, що міцно спирається на одне або кілька минулих наукових досягнень, які протягом деякого часу визнаються певним науковим співтовариством як основа для розвитку, тобто, це дослідження в рамках парадигми, спрямоване на її підтримку.

Об'єкт дослідження – явище або процес, що породжує проблемну ситуацію та на якому сфокусована увага дослідника.

Об'єктивність – неупередженість наукового осягнення дійсності, відображення об'єкта таким, яким він є сам по собі, поза й незалежно від свідомості суб'єкта.

Онтологія – вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування і розвитку сутнісного.

Особистість – людина як носій свідомості, суб'єкт суспільних відносин і сумісної діяльності; соціально-психологічна сутність людини, що формується у результаті засвоєння суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства.

Парадигма (гр. *paradeigma* – приклад, зразок) – загальновизнаний еталон, стандарт наукового дослідження, що включає закон, теорію, їх практичне застосування, метод, устаткування тощо.

Пізнання – сукупність процесів, процедур і методів набуття знань про явища і закономірності об'єктивного світу. Пізнання є основним предметом науки гносеології (теорії пізнання).

Позиція (лат. *positio* – положення, розташування) – ставлення, обумовлене та обґрунтоване обраною концепцією.

Практичне значення дослідження – власні розробки автора дослідження, пропонувані для подальшого їх використання у психологічній практиці.

Предмет дослідження – конкретизована точка зору (погляд) автора на виокремлений ним для дослідження об'єкт, в межах якого була визначена наукова проблема.

Принцип аналізу «за одиницями» (за С.Д.Максименком) – виокремлення вихідного положення, що породжує клас явищ як ціле.

Принцип історизму (за С.Д.Максименком) – простеження усіх моментів розвитку і закономірностей їх зв'язків та переходів.

Принцип проектування і моделювання форм психіки (за С.Д.Максименком) – штучне створення таких психічних процесів, яких у внутрішньому світі індивіда ще немає.

Принцип системності (за С.Д.Максименком) – виявлення основних закономірностей виникнення та розвитку психіки як цілісності.

Принципи експериментально-генетичного дослідження – вихідні методологічні положення, що специфічно задають простір застосування експериментально-генетичного методу.

Принципи психології – коротко сформульовані теорії психології, що відображають її закономірність і стають вихідною вимогою для подальших досліджень і побудови теорії.

Проблема дослідження – протиріччя або нестача у фактах і наукових даних, що помічене дослідником і може бути ним розв'язане.

Процес (лат. *processus* – просування) – внутрішня активність системи, що відбувається за власними законами та внутрішньою динамікою.

Процес когнітивний – пізнавальний процес, в основі якого лежить формування внутрішніх уявлень про події та зв'язки між ними.

Процес наукового пізнання (пізнавальний цикл) – певна схема дій суб'єкта стосовно об'єкта, яка передбачає постановку завдання, вирішення цього завдання, перевірку його правильності, постановку нового завдання.

Психіка – системна властивість високоорганізованої матерії, активне відображення суб'єктом об'єктивного світу.

Психологічне вимірювання (інструментальне спостереження) – емпіричне виявлення психологічних властивостей і станів суб'єкта шляхом організації його взаємодії з вимірювальним приладом (тестами, методиками тощо).

Реальність об'єктивна – реальність, яка існує незалежно від свідомості людини.

Реальність суб'єктивна – результат відображення об'єктивної реальності у свідомості людини.

Репрезентативність (франц. *representatif* – показовий) – здатність методу (методики) розповсюджувати (переносити) результати, отримані при дослідженні частини об'єктів на всі об'єкти, що входять до цієї групи.

Репрезентативність вибірки – здатність досліджуваної вибірки представляти характеристики генеральної сукупності.

Реферування – процес аналітично-синтетичного опрацювання інформації, що полягає в аналізі первинного документу, знаходженні найвагоміших у змістовому відношенні даних (положень, фактів, доведень, результатів, висновків).

Рефлексія (лат. *reflexus* – відбиття) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Розуміння – процес і результат мислення, спрямованого на виявлення істотних рис, властивостей і зв'язків предметів, явищ, подій тощо.

Свідомість – вища форма психічного відображення, властива суспільно розвиненій людині й пов'язана з мовою та процесами цілепокладання.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, власних рис характеру, дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Світогляд, світосприйняття – система поглядів на світ і місце в ньому людини, на її ставлення до навколишньої дійсності та до самої себе, а також обумовлені цими поглядами основні життєві позиції.

Синкретизм мислення (гр. *synkretismos* – з'єднання, об'єднання) – осмислення предмету за однією несуттєвою ознакою.

Синтез – метод наукового пізнання, сутність якого полягає в об'єднанні раніше виокремлених частин, ознак, відношень предмета в єдине ціле.

Система (гр. *systemo* – ціле, складене з частин) – інтегративна сукупність елементів, що утворює в своїх зв'язках та взаємозв'язках цілісність.

Системний підхід – напрям методології досліджень, який полягає у дослідженні об'єкта як цілісної множини елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними.

Системність – властивість об'єкта володіти усіма ознаками системи.

Ситуація проблемна (гр. *problema* – задача, завдання) – співвідношення внутрішніх та зовнішніх умов і обставин, що містить у собі протиріччя і не має однозначного розв'язання.

Соціальна система – впорядкована, самокерована цілісність різноманітних суспільних відносин, носієм яких є індивід і ті соціальні групи, у які він включений.

Соціометрія – методика психологічного дослідження системи неформальних стосунків у групі у певний момент її існування.

Спостереження – систематичне, цілеспрямоване, спеціально організоване сприйняття та фіксація властивостей і станів досліджуваного об'єкта у природних або експериментальних умовах.

Сприйняття – цілісне психічне відбиття предметів, ситуацій і подій, що виникає при безпосередньому впливі фізичних подразників на рецептори органів почуттів.

Статика (гр. *statos* – нерухомий) – стан спокою, рівноваги; відсутність руху, розвитку (ант. динаміка).

Стереотип (гр. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) – схематизований, спрощений образ будь-якого явища, що фіксує в собі лише деякі його окремі риси.

Стиль когнітивний – сукупність відносно стійких процесуальних особливостей пізнавальної активності людини, які характеризують своєрідність засобів отримання і переробки інформації та типові стратегії інтелектуальної діяльності.

Структура (лат. *structura* – будова, розташування, порядок) – відносно стійка сукупність елементів, що являє собою у своїх взаємозв'язках і взаємовідношеннях інваріантний аспект системи.

Суб'єкт – індивід, пізнавальна та практична активність якого спрямована на об'єкт.

Суб'єктивність – ставлення, зумовлене та «забарвлене» особистими поглядами, інтересами, установками суб'єкта.

Суспільство – реально існуюча сукупність індивідів, що становить собою цілісність як суб'єкт соціальних відносин.

Теоретичний рівень знання – логічне узагальнення практичного досвіду людей; теоретичне знання включаю систему понять, суджень, абстракцій, спеціальні й загальні теорії.

Теорія – внутрішньо несуперечлива система знань про об'єкт дослідження, частину реальності.

Тестування психологічне – метод психодіагностики рівня розвитку психічних процесів, властивостей і станів людини.

Узагальнення – метод наукового пізнання, за допомогою якого фіксуються загальні ознаки та властивості певного класу, здійснюється перехід від одиничного до особливого й загального.

Установка – неусвідомлювана готовність суб'єкта до сприйняття та інтерпретації об'єкта або суб'єкта, яка виникає завдяки процесам антиципації на основі минулого досвіду.

Уява – складний пізнавальний психічний процес відображення елементів суб'єктивного світу (образів, понять, уявлень) шляхом побудови, створення, конструювання та реконструювання результатів минулого досвіду.

Факт – вірогідно доведене емпіричне знання, зафіксоване у формі наукового твердження.

Філософія – наукове знання про найбільш загальні закони природи, суспільства і людського пізнання, певна частина якого входить до структури методологічного знання.

Формалізація – метод наукового пізнання та побудови наукової теорії, який полягає у відображенні змістовного знання за допомогою формалізованої мови, яка створюється для точного вираження думок з метою запобігання неоднозначності розуміння.

Цілісність – функціональна структура.

3.2. Психологія організацій

Атестація персоналу – формалізована оцінка кадрів, що проводиться у визначений час, у встановленій формі, за спеціально розробленою процедурою, за результатами якої приймаються рішення щодо професійно-кваліфікаційного просування працівників, зарахування їх до резерву на керівні посади, професійного навчання чи звільнення.

Імідж (лат. *imago* – образ, вид) – стихійно або цілеспрямовано сформований стереотипний образ, зовнішня презентація провідної спрямованості та генеральної мети особистості (дзеркальний, модельований, негативний, поточний).

Кадровий менеджмент – один із напрямків сучасного менеджменту, націлений на розвиток та ефективне використання кадрового потенціалу організації.

Кар'єра – (франц. *carriere* – біг, життєвий шлях) – життєвий показник соціальних та професійних досягнень людини в організаційній структурі; успішне просування людини в якій-небудь сфері діяльності, зміна навичок, здібностей, кваліфікаційних можливостей і розмірів винагороди, пов'язаних з діяльністю; рух вперед по обраному шляху в галузі суспільної, службової, наукової та іншої діяльності.

Кар'єра доцентрова (прихована) – вид кар'єри, найменш очевидний для оточуючих. Вона доступна обмеженому колу працівників, як правило, тих, що мають налагоджені особисті контакти з вищим ешелоном управління та обширні ділові зв'язки поза організацією. Під доцентровою кар'єрою розуміється рух до ядра, керівництва організації. Наприклад, запрошення працівника на недоступні іншим співробітникам зустрічі, наради як формального, так і неформального характеру, отримання співробітником доступу до неформальних джерел інформації, окремі важливі доручення керівництва. Такий працівник може посідати рядову посаду в одному з підрозділів організації, але при цьому мати високий соціальний статус.

Кар'єра горизонтальна – вид кар'єри, який припускає або переміщення в іншу функціональну галузь діяльності, або виконання певної службової ролі на ступені, що не має жорсткого формального закріплення в організаційній структурі (наприклад, виконання ролі керівника тимчасової робочої групи, програми і т. п.). До горизонтальної ділової кар'єри можна віднести розширення або ускладнення завдань на колишньому ступені (як правило, з адекватною зміною винагороди).

Кар'єра вертикальна – вид кар'єри, з яким найчастіше пов'язують саме поняття ділової кар'єри, оскільки в цьому випадку просування найбільш наглядне. Під вертикальною діловою кар'єрою розуміється підйом на вищий ступінь структурної ієрархії (підвищення на посаді, яке супроводжується вищим рівнем оплати праці).

Кар'єра внутрішньоорганізаційна – вид кар'єри, який означає, що конкретний працівник у процесі своєї професійної діяльності проходить всі стадії розвитку: навчання, вступ на роботу, професійне зростання, підтримку і розвиток індивідуальних професійних здібностей, вихід на пенсію послідовно в стінах однієї організації. Внутрішньоорганізаційна ділова кар'єра типова для японських і американських компаній, що практикують систему довічного найму співробітників. Може бути спеціалізованою і неспеціалізованою.

Кар'єра міжорганізаційна – вид ділової кар'єри, що означає, що конкретний працівник у процесі своєї професійної діяльності проходить всі стадії розвитку: навчання, вступ на роботу, професійне зростання, підтримку і розвиток професійних здібностей, відхід на пенсію послідовно, працюючи на різних посадах у різних організаціях. Ця кар'єра також може бути спеціалізованою і неспеціалізованою.

Кар'єрний шлях – відрізки трудового життя людини в якій-небудь сфері діяльності на шляху досягнення своїх особистісних та професійних цілей. У теорії і практиці виділяють попередній етап становлення, етап просування, етап збереження, етап завершення ділової кар'єри.

Кар'єрограма – графічний опис того, що повинно відбуватися або відбувається з людьми на різних етапах кар'єри. Кар'єрограми для фахівців і керівників будуються за результатами спеціальних наукових досліджень (в тому числі і психологічних) в зацікавлених організаціях.

Керівник – особа, на яку офіційно покладені формально-регламентовані функції керування колективом та організації його діяльності.

Керівництво – цілеспрямований вплив на співробітників, колектив, в результаті якого досягається підвищення ефективності й продуктивності функціонування організації.

Когорта (лат. *cohors* – безліч, множина, підрозділ) — групування індивідів за ознакою переживання одних і тих самих подій в одні й ті самі періоди часу (у психології праці поняття «когорта» використовується для виявлення індикаторів професійних змін різних вікових груп.

Колектив (лат. *collectivus* – збірний) – відносно компактна соціальна група, що об'єднує зайнятих рішенням конкретного суспільного завдання людей.

Команда – група високо кваліфікованих людей, що максимально узгоджено діють задля досягнення спільної мети діяльності.

Конкурентоздатність працівника – комплекс психологічних характеристик людини, що забезпечують її ефективну конкуренцію на сучасному ринку праці.

Конкурентоздатна особистість – це особистість, якій притаманні такі основні психологічні характеристики, як потреба в досягненнях (подальшому розвитку), схильність до творчості (творчі здібності / нахили), цілеспрямованість та рішучість, вміння йти на розумний (зважений) ризик, потреба в незалежності / автономії, які забезпечують її ефективну конкуренцію на сучасному ринку праці.

Конкуренція – процес, за допомогою якого люди отримують та передають знання; як суперництво нового, інноваційного зі старим, традиційним.

Концепція розвитку кар'єри – це орієнтована на особистість філософія, ідеологія, стратегія й політика роботодавця.

Корпорація (лат. *corpora* – тіло) – об'єднання, спільнота; сукупність осіб, що об'єдналися для досягнення спільної мети.

Лідер (англ. *leader* – ведучий, керівник) – особа, що користується авторитетом, впливом у якій-небудь групі.

Лідерство – характеристика відношень домінування – підкорення в системі міжособистісних стосунків.

Маркетинг (англ. *market* – ринок) – система керування виробничо-збутовою діяльністю підприємств і фірм, заснована на комплексному аналізі ринку.

Менеджер (англ. *manager* – керуючий) – фахівець із керування на виробництві.

Менеджер по персоналу – фахівець, покликаний ефективно використати кадровий потенціал з метою успішної реалізації стратегії організації.

Менеджмент (англ. *to manage* – управляти) – керування, керівництво, управління.

Механізм управління кар'єрою персоналу – сукупність засобів дії і кадрових технологій, які забезпечують управління професійним досвідом персоналу в організації, реалізацію її кар'єрної стратегії.

Особистий план кар'єри – засіб ефективного управління своєю діловою кар'єрою. Особистий план кар'єри керівника складається з трьох основних розділів: 1) оцінки життєвої ситуації; 2) постановки особистої кінцевої мети кар'єри; 3) приватних цілей і планів діяльності.

Організаційна культура – інтегральна характеристика організації (її цінностей, зразків поведінки, способів оцінки результатів діяльності).

Організація (франц. *organization* – улаштування) – внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія більш-менш диференційованих і автономних частин цілого, обумовлена його будовою сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й удосконалювання взаємозв'язків між частинами цілого; об'єднання людей, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур.

Партнерство з розвитку кар'єри – система організації планування і розвитку кар'єри, побудована на принципі активної участі трьох сторін: співробітника, його керівника і фахівців з управління персоналом.

Персонал – особистий склад або працівники організації, закладу, підприємства, що складають групу за професійними або службовими ознаками.

Підприємництво – ініціативна самостійна діяльність громадян без утворення юридичної особи, спрямована на одержання прибутку або особистого доходу, здійснювана від свого імені, на свій ризик і під свою майнову відповідальність або від імені й під майнову відповідальність юридичної особи – підприємства.

План кар'єри – документ, у якому представлені варіанти професійного розвитку і посадового переміщення фахівця в організації.

Планування ділової кар'єри – складання плану горизонтального і вертикального просування працівника за системою посад або робочих місць, починаючи з моменту прийняття працівника в організацію і завершуючи передбачуваним звільненням з роботи.

Посада – будь-яка фіксована робота і професія; визначена статусна характеристика працівника.

Професійна кар'єра – успішне проходження особистістю основних стадій професійної діяльності в організації, зумовлене досягненням високих показників у професійній діяльності, яке сприяє її самореалізації та самовираженню, а також забезпечує ефективну діяльність самої організації.

Професійна кар'єра (спеціалізована) – вид кар'єри, який характеризується тим, що конкретний співробітник у процесі своєї професійної діяльності проходить різні її стадії. Конкретний працівник у спеціалізованій професійній кар'єрі може пройти ці стадії послідовно як в одній, так і в різних організаціях, але в рамках професії й галузі діяльності, на якій він спеціалізується. Наприклад, начальник відділу збуту однієї організації став начальником відділу збуту іншої організації. Такий перехід пов'язаний або із зростанням розмірів винагороди за працю, або зі зміною змісту праці, або перспективами просування по службі. Інший приклад: начальник відділу кадрів призначений на посаду заступника директора з управління персоналом організації, де він працює.

Професійна кар'єра (неспеціалізована) – вид кар'єри, широко розвинутий у Японії. Японці твердо дотримуються думки, що керівник повинен бути фахівцем, здатним працювати на будь-якій ділянці підприємства, а не за окремим напрямом. Цим японська культура відрізняється, наприклад, від американської. Підіймаючись по службових сходах, людина повинна мати нагоду поглянути на компанію з різних сторін, не затримуючись на одній посаді більш ніж на три роки. Вважається цілком нормальним, якщо керівник відділу збуту міняється місцем з керівником відділу постачання. Багато японських керівників на ранніх етапах своєї професійної кар'єри працювали в профспілках. У результаті такої політики японський керівник володіє значно меншим обсягом спеціалізованих знань (які у будь-якому випадку втрачать свою цінність через 5 років) і одночасно володіє цілісним уявленням про організацію, яке підкріплене особистим досвідом. Ступені неспеціалізованої професійної кар'єри працівник може пройти як в одній, так і в різних організаціях.

Професійний відбір – визначення ступеня професійної придатності людини до конкретної професії відповідно до нормативних вимог; процедура оцінки відповідності професійних, особистісних та інших якостей працівника встановленим в організації вимогам.

Професійний підбір – надання рекомендацій людині про можливі напрямки професійної діяльності, найбільш відповідних її психологічним, психофізіологічним і медичним особливостям – на основі результатів психологічної, психофізіологічної й медичної діагностики.

Психологічна служба – структурний підрозділ організації, що використовує психологічні методи в процесі набору персоналу, планування стратегії і тактики організації, прогнозування її подальшого розвитку.

Розвиток кар'єри – дії, спрямовані на підвищення конкурентоздатності працівника.

Роль – стійкий комплекс форм поведінки, відповідний певній функції особистості у соціальних відношеннях.

Службово-професійне просування – пропонована організацією послідовна серія вертикальних і горизонтальних переміщень по різних посадах, робочих місцях, положеннях у колективі, яка сприяє розвитку організації й особистості.

Соціально-психологічний клімат у колективі – якісна сторона міжособистісних відносин у виробничому колективі, яка виявляється як сукупність психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності та всебічному розвитку особистості в групі.

Соціальний статус – інтегративний показник становища людини в суспільстві, в системі соціальної ієрархії та соціальних відносин.

Управління – процес планування, організації, мотивування й контролю для досягнення мети підприємства.

Управління діловою кар'єрою – процес планування і здійснення службового зростання.

Уявлення колективне – система знань, думок і норм поведінки, що склалися у соціальному досвіді.

Управління службово-професійним просуванням – планування, створення, організація функціонування, контроль і аналіз діяльності системи посадового просування персоналу в організації. Це сукупність методів оцінки, підбору і розстановки всіх категорій управлінського персоналу в організації.

Фахівець із планування кар'єри – фахівець служби управління персоналом, який складає графіки посадових просувань працівників аж до пенсії. У графік включаються: підвищення заробітної платні, підвищення освітнього рівня, збереження кваліфікації, перекваліфікація.

3.3. Основи Паблік Рілейшнз

Абсентеїзм – прояв байдужого відношення населення до суспільного життя, відхилення від участі в ньому.

Автономія (лат. *autos* – сам) – незалежність, здатність особистості до самовизначення на основі власних переконань; самоврядування населення на частині території держави; органи автономії мають законодавчі повноваження з питань місцевого значення.

Авторитаризм – політичний режим, за якого політична влада зосереджена в руках однієї особи чи групи осіб; роль представницьких інститутів знижена або виключена; права людини реалізовані в усіх сферах суспільного життя, крім політичної. Режим займає проміжне положення між тоталітаризмом і демократією.

Авторитарність – особистісна характеристика, що проявляється сукупністю таких рис, як реакційність, консерватизм, агресивність, владність (“жага влади”).

Агрегативний – об’єднаний у певну систему або конструкцію.

Агресія (лат. *aggressio* – напад) – індивідуальна або колективна дія, направлена на нанесення фізичної, психологічної або матеріальної шкоди, збитку іншій людині або групі осіб.

Агресія в політиці – конкурентна поведінка в умовах дефіциту ресурсів (владі), що реалізується у формі агресії та проявляється гнівом, злістю, ненавистю по відношенню до політичних супротивників.

Агресивність – емоційний стан і риса характеру особистості, що виявляється у прагненні завдавати оточуючим фізичну або психологічну шкоду.

Адаптація (лат. *adaptatio* – пристосування) – процес і результат активного пристосування індивіда до змінних умов зовнішнього й внутрішнього середовища.

Адекватна поведінка – поведінка особистості, групи, що відповідає прийнятним у групі, соціумі нормам міжособистісних стосунків.

Адекватний – тотожний, цілком відповідний, точно співпадаючий, правильний.

Адиктивна поведінка (лат. *addict* – прихильність) – схильність до вживання психостимуляторів (алкоголь, наркотичні речовини).

Ажитация – стан неспокою, хвилювання, збудження.

Альтруїзм (лат. *alter* – інший) – система ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти.

Амбівалентність (гр. *amphi* – “подвійність”; лат. *valentia* – сила) – одночасне співіснування двох суперечливих емоційних переживань.

Амбітендентність (гр. *amphi* – “подвійність”; лат. *tendere* – спрямовувати, прагнути) – одночасне співіснування двох суперечливих тенденцій, мотивів, цілей, спрямувань.

Антецендент – стимул, що провокує проблемну поведінку.

Антиципація (лат. *anticipatio* – передбачення) – здатність приймати рішення і діяти із певним часово-просторовим передбаченням щодо очікуваних подій.

Асертивність (лат. *assero* – претендувати) – здатність людини відстоювати власні потреби і права, не попираючи при цьому потреби і права інших.

Атракція (лат. *tractio* – притягування) – виникнення при сприйманні індивіда індивідом взаємної привабливості, розуміння і прийняття один одного у взаємодії, коли встановлюються позитивні взаємини.

Аудиторія – об’єднання людей, що сформувалося з метою або в результаті взаємодії з комунікатором у процесі сприймання інформаційного повідомлення.

Афект (лат. *affectus* – настрій, хвилювання, пристрасть) – короткочасне, бурхливе переживання людини (гнів, лють, жах, відчай, раптова радість), що виникає, як правило, у відповідь на сильний подразник. У стані афекту знижується здатність людини осмислювати значення своїх дій і керувати ними.

Бар’єри психологічні – внутрішня завада психологічної природи (страх, тривога, невпевненість, сором тощо), яка заважає людині успішно виконати певну дію.

Взаєморозуміння – розшифрування партнерами повідомлень і дій одне одного, яке відповідає їх значенню з погляду їх авторів.

Вербальний (лат. *verbalis* – словесний) – термін, застосовуваний у психології для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів оперування цим матеріалом.

Виборці – громадяни, які мають право безпосередньо голосувати за того чи іншого кандидата на посаду голови уряду чи в парламент, а також в місцеві органи влади.

Внутрігруповий фаворитизм – тенденція сприяти членам своєї групи на противагу інтересам іншої.

Вольове зусилля – стан емоційного напруження, який мобілізує внутрішні ресурси людини (пам'ять, мислення, уяву тощо) і створює допоміжні мотиви для дії.

Воля – свідома поведінкова саморегуляція, що виражається у здатності особистості долати внутрішні (суб'єктивні) та зовнішні (об'єктивні) перешкоди при здійсненні цілеспрямованої значимої діяльності.

Геополітика – теорія про вплив територіально-просторових факторів на політичні процеси.

Громадська думка – спільні для соціальної групи, соціуму уявлення, судження, розуміння важливості для неї предметів, явищ, подій. Громадська думка як спільність оціночних суджень членів групи виникає в процесі їх спільної діяльності, спілкуванні і відображає її позицію.

Громадськість – сформована у зв'язку з певними політичними, економічними, соціальними обставинами спільнота людей (специфічна її частина, індивіди), яка усвідомлює ці обставини та однаково реагує на них.

Девіантна поведінка – система вчинків, що відрізняються від загальноприйнятих у суспільстві норм права, культури, моралі.

Деліберативний процес – процес масових консультацій усередині країни з суспільно значущих проблем і притягнення до розробки публічної політики якнайбільше громадян. Таке нововведення в розвитку політики є результатом усвідомлення обмеженості традиційних експертних досліджень або зусиль партійних лідерів для цілей розвитку перспективних політичних рішень в умовах, коли ставки дуже високі, а еліти часто помиляються в інтерпретації суспільної думки.

Демократія – політичний режим, що базується на визнанні народу джерелом влади і передбачає його активну участь у суспільно-політичному житті.

Деперсоналізація – явище викривленого самосприйняття, що супроводжується відчуттям втрати власного “Я”.

Депресія (лат. *depressio* – пригнічення) – афективний стан, що характеризується зниженим психоемоційним фоном, змінами у мотиваційній сфері та загальною пасивністю поведінки.

Депривація – різноманітні порушення у формуванні й функціонуванні психіки, що виникають внаслідок відносно тривалого блокування значимих потреб людини.

Держава – спосіб організації публічної політичної влади на певній території; політична організація суспільства, найважливішими ознаками якої є територія, населення і суверенітет.

Дискусія – обмін думками з метою з’ясування правильності тих або інших позицій, їх перспективності, актуальності, цінності, можливості усунення існуючих протиріч тощо.

Довіра – морально-психологічна категорія, яка виявляє ставлення до дій іншої особи і до неї самої та ґрунтується на переконанні, що певна дія є правильною, а особі, яка її виконує, притаманні сумлінність і чесність.

Досвід – сукупність знань, умінь, що здобуваються у процесі життя, на практиці.

Думка – одиниця мислення, в якій виражається процес пізнання світу, інших людей і самого себе.

Егоїзм (лат. *ego* – я) – морально-психологічна риса особи; полягає в надмірній зосередженості на своєму “я”, замкненості у вузькому світі своєї індивідуальності.

Екстремальна ситуація – життєва ситуація, зіткнення з якою вимагає від людини активації “аварійних” психічних ресурсів, стратегій поведінки та дій.

Електорат – частина виборців, що голосують за певну політичну групу; особи, що з тих чи інших мотивів, частково чи цілком підтримують діяльність політичної групи і віддають перевагу їй над іншими.

Еліта (франц. *elite* – найкраще, добірне) – вища верства соціальної структури суспільства, що здійснює важливі соціокультурні функції.

Етнічна група – стійка спільнота, що історично склалася на певній території і якій властиві відносно стабільні особливості мови, спільні риси, неповторні якості, усвідомлення єдності і відмінності від інших утворень (самосвідомість етносу), відмінні від інших груп характеристики (спосіб життєдіяльності, традиції, норми, правила і звички, побут, матеріальна і духовна культура та ін.).

Ідеалізація – процес конструювання в уяві понять про об’єкти, які не існують у дійсності, але які мають певні прообрази в реальному світі.

Ідентифікація (лат. *identicus* – тотожний) – найважливіший механізм соціалізації, який виявляється в прийнятті індивідом соціальної ролі при входженні в групу, в усвідомленні ним групової приналежності, формуванні соціальних установок тощо.

Імідж – публічно зафіксований або підтримуваний вигляд, образ громадської особи, обличчя професії, діяльності, організації, способу життя.

Імітація (лат. *imitatio* – наслідування) – наслідування кому-небудь або чому-небудь, відтворення.

Імпульс (лат. *impulsus* – удар, поштовх) – поштовх до дії.

Інгібіція соціальна – зниження продуктивності виконуваної діяльності, її швидкості та якості у присутності (реальній чи уявній) інших людей.

Індивід – біологічний організм, носій загальних спадкових якостей біологічного виду людина; представник людського роду – *homo sapiens*.

Індивідуальність – неповторне співвідношення особистих рис та особливостей людини (характер, темперамент, здібності, особливості протікання психічних процесів, сукупність почуттів тощо), що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей.

Інтерес – вибіркове ставлення особистості до об'єкта, опосередковане його суб'єктивним значенням та ступенем емоційної привабливості.

Інститути соціалізації – конкретні групи, в яких людина долучається до системи норм, цінностей і соціальних зв'язків. До інститутів соціалізації відносяться сім'я, школа, неформальні організації, засоби масової інформації тощо).

Інтеріоризація – процес переходу від зовнішньої, реальної дії до внутрішньої, ідеальної.

Інформаційна війна – комплексний вплив (сукупність інформаційних операцій) на систему державного та військового управління протидіючої сторони, її військово-політичне керівництво, що паралізує функціонування інфраструктури противника.

Керівництво – здійснюваний індивідом чи колективним суб'єктом соціально-психологічний вплив на інших людей з метою структурування дій та відносин у групі (організації).

Колективне несвідоме – за К. Юнгом, неусвідомлювані сфери людської психіки, в основі яких “соціальне спільне”, “спільне” для всіх людей або певного етносу. Колективне несвідоме виявляється у вигляді “архетипів” – загальнолюдських, національних, расових символічних структур історії культури.

Компетентність – тип організації знань, що забезпечує прийняття ефективних (оптимальних) рішень у певній сфері діяльності.

Комунікативна компетентність – здатність особистості установлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми; сукупність знань, умінь і навичок, які забезпечують ефективне протікання комунікативного процесу.

Комунікація – фундаментальна ознака людської культури, яка полягає у взаємозв'язку, взаємоспілкуванні людей на основі обміну певною інформацією.

Консенсус – форма колегіального прийняття рішень, згода, спільність позицій з того чи іншого питання різних політичних сил.

Контроль – зворотний зв'язок, за допомогою якого влада стежить за тим, які результати мають ті або інші управлінські рішення.

Конфедерація – форма союзу незалежних держав, створена з метою вирішення конкретних питань: війни і миру, зовнішньої політики, формування єдиної армії, системи комунікації та інших.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – складнорозв'язуване протиріччя, пов'язане із гострими емоційними переживаннями, що виникає при зіткненні протилежно спрямованих потреб, інтересів, думок, цінностей, позицій, цілей.

Конформність (англ. *conform* – узгоджувати, пристосовувати, підкорятися) – мимовільне прагнення особистості узгоджувати свою точку зору й поведінку з вимогами інших людей та груповими нормами.

Конфронтація (лат. *con* – разом; *fronts* – чоло) – протиборство, протистояння, зіткнення інтересів.

Ліберал (лат. *liberalis* – вільний) – людина, схильна до зайвої поблажливості.

Лідер (англ. *leader* – провідний, керівник) – особистість, що користується визнанням та авторитетом групи і за якою група визнає право приймати рішення про дії у важливих ситуаціях, бути організатором діяльності групи і регулювати відносини у групі.

Лідерство – один з процесів організації й управління малою соціальною групою, який сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни та з оптимальним ефектом.

Макросередовище – вся різноманітність соціальних зв'язків, відносин і інституцій, які виходять за межі безпосереднього життєвого досвіду і найближчого оточення людей.

Маніпуляція (лат. *manus* – рука) – 1) дія рукою або руками при виконанні якої-небудь складної роботи; складний прийом у ручній роботі; 2) вид психологічного впливу, спрямований на приховане примушення людини до реалізації нею певних намірів чи виконання певних дій, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями і потребами.

Маніпулювання (лат. *manipulatio* – застосовувати маніпуляції, прийоми, дії) – вид психологічного впливу, спрямованого на неявне спонукання інших (іншого) до виконання визначених маніпулятором дій.

Маса – більш-менш стабільне утворення, яке не має чіткої структури, але за певних умов може характеризуватися відносною однорідністю поведінки індивідів.

Масова політична свідомість — це особливий різновид масової свідомості, який має як свій основний зміст політичні проблеми, на рішення яких тим самим прямує політична поведінка даної маси.

Масовий настрій – порівняно тривалий, стійкий емоційний стан груп, який забарвлює їх переживання і проявляється у позитивному чи негативному емоційному фоні життєдіяльності спільнот.

Менеджмент (англ. *to manage* – управляти) – керування, керівництво, управління.

Менталітет – особливості індивідуальної і суспільної свідомості людей, їх життєвих позицій, культури, моделей поведінки, обумовлених соціальним середовищем, національними традиціями тощо. Менталітет свідчить про специфічні риси соціалізації людини, її автономності та самобутності розвитку, суверенності як суб'єкту суспільного життя.

Механізми соціалізації – психологічні впливи або засоби, за допомогою яких здійснюється соціально-психологічне відображення людиною реалій соціального життя.

Міжгрупова поведінка – дії, що здійснюють індивіди однієї групи стосовно індивідів іншої.

Міжгрупове сприймання – процеси соціальної перцепції, у яких суб'єктом і об'єктом сприймання є соціальні групи, спільноти.

Міжгрупові відносини – сукупність соціально-психологічних явищ, які характеризують суб'єктивне відображення зв'язків між соціальними групами, а також зумовлений ними спосіб взаємодії спільнот.

Міжгруповий конфлікт – конфлікт всередині великих соціальних груп, організацій, сторонами яких є соціальні групи, що переслідують несумісні цілі і перешкоджають одна одній у їх здійсненні.

Міжнародні відносини – комплекс двосторонніх і багатосторонніх політичних, економічних, дипломатичних, військових, культурних, науково-технічних відносин між державами.

Мікросередовище – сфера безпосереднього існування та життєдіяльності людини, включена в середовище її життєвого досвіду.

Моніторинг – огляд або спостереження за станом певного об'єкта з метою його контролю, прогнозу розвитку та охорони.

Мотив (фр. *motif* – спонукальна причина) – актуальна потреба, що спонукає до тих чи інших дій і вчинків людини.

Мотивація – сукупність рушійних сил, що спонукають людину до певної діяльності задля досягнення мети.

Мотивація внутрішня – активність людини, детермінована її особисто значимими мотивами.

Мотивація зовнішня – активність людини, детермінована суспільно значимими мотивами.

Навіювання (лат. *suggestio* – навіювання) – психічний вплив однієї людини на іншу (прохання, наказ, переконання), що має на меті актуалізацію або зміну певних установок, ціннісних орієнтацій або вчинків людини, яка виступає об'єктом навіювання.

Намір – свідоме прагнення завершити дію відповідно до наміченої програми, яка спрямована на досягнення передбачуваного результату.

Наслідування – особлива форма поведінки, яка полягає у відтворенні дій, ідеалів, рис характеру, манери творчості інших осіб. Наслідування може бути як несвідомим, мимовільним, так і свідомим, цілеспрямованим.

Настрій – загальний емоційний стан людини, що характеризує її життєвий тонус упродовж певного часу.

Натовп – відносно короткочасне, контактне, чисельне скупчення людей, які перебувають у стані підвищеного емоційного збудження і об'єднані безпосередньою просторовою близькістю та спільним об'єктом уваги.

Національна ідея – мислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, в якій відображена його духовна першооснова, мета, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток. Характер цієї ідеї визначається менталітетом народу, ступенем розвитку його духовної й матеріальної культури, статусом на міжнародній арені і завданнями, які ставить перед ним та чи інша історична епоха.

Неформальна група – створюється та існує поза рамками офіційно визнаних організацій. Цілі, структура та діяльність Неформальна група визначаються на основі особистих інтересів її учасників.

Образ “Я” – відносно стійка, усвідомлена система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує взаємини з іншими. Образ “Я” включає три компоненти: когнітивний (самосприйняття), емоційний (самооцінка), поведінковий (самоствалення).

Опитування – стандартизована процедура отримання інформації від респондента, що полягає у пред'явленні йому питань у письмовому вигляді і заснована на певному способі інтерпретації наданих відповідей.

Особистість – людина як носій свідомості, суб'єкт суспільних відносин та сумісної діяльності. Особистість – це соціально-психологічна сутність людини, яка формується в результаті засвоєння індивідом суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства. Особистість – ступінь привласнення людиною соціальної сутності.

Паніка (гр. *panikon* – несвідомий жах) – відчуття страху, розгубленості, невпевненості індивіда або соціальної групи. В паніці домінують неусвідомлювані прояви.

Паблік рілейшнз (англ. *Public* – публічний, суспільний; *Relations* – відношення, зв'язок) – заплановані тривалі зусилля, спрямовані на створення і підтримку доброзичливих відносин і взаєморозуміння організації і громадськості; процес налагодження та розвитку двосторонніх зв'язків між суб'єктом суспільства та його цільовими аудиторіями. Двосторонні зв'язки передбачають наявність зворотного зв'язку, а також можливість впливу як суб'єкта на цільові аудиторії, так і цільових аудиторій на суб'єкта. PR – це різновид соціально-психологічного менеджменту, в якому на основі точної і вичерпної інформації, отриманої у результаті аналізу тенденцій політичного, соціально-економічного, психологічного розвитку країни, дотримання етичних норм і громадських інтересів, планомірно реалізують соціально-технологічні та інформаційні заходи зі встановлення усвідомлених, гармонійних і взаємовигідних зв'язків між суб'єктами соціальної діяльності, між ними і громадськістю (її групами), владою задля впливу на громадську думку та прийняття рішень в процесі соціального управління і досягнення обопільної довіри і вигоди. PR є функцією управління, покликана оцінювати ставлення публіки, ідентифікувати політику і дії приватної особи або організації стосовно до громадських інтересів та виконувати програму діяльності, спрямовану на досягнення розуміння і сприйняття її масами.

Переживання – своєрідний психофізіологічний стан, у якому виявляється зацікавлене ставлення людини до когось, чогось, до об'єкта свого переживання. Переживання є універсальною психічною здатністю психічно здорової людини, воно супроводжує всі види діяльності людини, а також процеси її спілкування.

Переконання – усвідомлювані мотиви, які спонукають людину діяти відповідно до своїх поглядів і принципів; у педагогіці – метод виховання, який передбачає цілеспрямований вплив на свідомість вихованця з метою формування в нього позитивних морально-психологічних рис, спонукання до суспільно-корисної діяльності або подолання негативної поведінки.

Песимізм – світосприйняття, пройняте зневірою в майбутньому, настроєм безнадії, що виникає внаслідок тривалого переживання безперспективності подальшого розвитку, марності зусиль.

Покарання – моральний, психолого-педагогічний і юридичний засоби корекції поведінки людини, виправлення її в потрібному для окремого індивіда, групи чи всього суспільства напрямі.

Політика – специфічна сфера людської діяльності, в якій виявляються відмінності інтересів соціальних груп, нації, класів, ядром яких є проблема завоювання, утримання і використання державної влади.

Політична активність – одна з форм свідомої цілеспрямованої поведінки індивідів та соціальних спільнот у сфері політики.

Політична влада – реальна здатність одних людей чи груп впливати на інших за допомогою політичних і правових норм.

Політична динаміка – зміна стану суспільних структурних конфігурацій у часі, що відбувається під впливом особистих і групових інтересів.

Політична діяльність – складова людської діяльності, специфічна особливість якої полягає у спрямованості на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики (завоювання, утримання, реалізація влади).

Політична доктрина – доктрина, що впливає з певної ідеології, система принципів, настанов, які визначають цілі, які за певних конкретно-історичних умов можуть бути прийняті для реалізації державою, партією чи рухом, а також засоби їх досягнення.

Політична еліта – внутрішньо-єдина соціальна сукупність осіб, що посідає керівні позиції у владних структурах та виступає суб'єктом підготовки і прийняття важливих стратегічних рішень у сфері політики.

Політична еміграція (лат. *emigratio* – виселення, переселення) – вимушена чи добровільна зміна місця проживання окремих груп людей (емігрантів, переселенців), переселення зі своєї батьківщини в інші країни глобального суспільства з економічних, політичних або релігійних причин.

Політична ідеологія – система концептуально оформлених уявлень, ідей і поглядів на політичне життя, яка відбиває інтереси, світогляд, ідеали, настрої людей, класів, націй, суспільства, політичних партій. Основними сучасними ідеологіями є *лібералізм, соціалізм, націоналізм*.

Політична культура – сукупність історично сформованих, відносно сталих соціально-психологічних настанов, уявлень, цінностей і моделей поведінки соціальних верств, окремих громадян, які стосуються їх взаємодії з політичною владою.

Політична маніпуляція – система засобів ідеологічного і духовного-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку.

Політична мімікрія – безпринципне пристосування до навколишнього соціально-політичного середовища, до сформованих умов життя заради досягнення якої-небудь вигоди.

Політична орієнтація – уявлення людини про відповідні її потребам цілі політичної діяльності, а також про засоби їх досягнення.

Політична платформа – основні принципові теоретичні та ідейні положення, практична програма, вимоги, лозунги, які висувають і якими керуються у своїй діяльності держава, політична партія, політичні рухи і громадські об'єднання.

Політична поведінка – сукупність реакцій соціальних суб'єктів (осіб, груп, спільнот) на певні форми, засоби і напрямки функціонування політичної системи.

Політична самосвідомість – усвідомлення сфери політики соціальним суб'єктом, засвоєння атрибутів «політичного громадянина».

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя суспільства, сутністю якого є проблеми влади, сукупність поглядів, оцінок, установок, що відображають політико-владні відносини, здобувають відносну самостійність.

Політична система – складна, багатогранна, впорядкована система державних і недержавних стосунків соціальних (суспільних і політичних) інститутів, що виконують певні політичні функції.

Політична соціалізація – засвоєння кожним індивідом норм і культурних кодів, що визначають його відношення до політики, його дії в політичній сфері.

Політична стратегія – визначення довготривалих цілей, черговості завдань, загальної довгострокової лінії політичної поведінки, основних напрямів діяльності на основі наукового аналізу реального політичного процесу і законів політичного розвитку.

Політична тактика – сукупність методів, форм, способів поведінки і дій у процесі політичної діяльності для досягнення стратегічних цілей і завдань.

Політична участь – дії, що вживаються соціальною спільністю, окремими громадянами і які мають за мету вплинути на державну політику, управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному.

Політичне керівництво – діяльність, спрямована на визначення системи цілей і завдань, формування політичної стратегії та політичної тактики на основі аналізу реальних політичних процесів і прогнозування політичного розвитку.

Політичне лідерство – процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство, яке добровільно віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав.

Політичне мислення – форма свідомого продуктивного віддзеркалення людиною процесів і явищ навколишньої політичної реальності у вигляді думок, висновків, рішень і висновків.

Політичний інтерес (лат. *interes* – мати значення) – першопричина, один із найважливіших важелів політичної діяльності.

Політичний конфлікт – зіткнення суперечливих інтересів, дій, поглядів окремих особистостей, представників політичних партій і громадських організацій, об'єднань, етнічних, соціальних груп, держав та їхніх органів; надмірне загострення взаємовідносин сторін у політиці або їх зіткнення, пов'язане з відмінностями їх становища в суспільстві.

Політичний лідер – авторитетна особа, яка здійснює вагомий вплив на інших людей з метою інтеграції їхньої діяльності для досягнення певних цілей.

Політичний плюралізм (багатопартійність) – характеристика політичної системи суспільства, за якої соціальні групи мають можливість висловлювати власні позиції через своїх представників у політичних і громадських організаціях.

Політичний процес – зміна в часі параметрів особистих і групових інтересів, параметрів структурних конфігурацій суспільства і відносин між ними під впливом діяльності політичних груп і інших чинників.

Політичний режим – характерний тип влади в країні, сукупність засобів і методів здійснення політичної влади, яка відображає характер взаємовідносин громадян і держави.

Політичні інститути – формалізовані явища або процеси політичного життя суспільства, до яких належать як самі політичні установи – держава та її структурні елементи (парламент, уряд), політичні партії, громадсько-політичні організації, органи місцевого самоврядування, так і процеси їх впорядкованого утворення.

Політичні переконання – сукупність переконань та поглядів на політику, економіку, устрій держави та суспільства, на те, якими мають бути закони і якою має бути громадська мораль.

Популізм (лат. *populus* – народ) – загравання влади з народом з метою досягнення популярності в масах ціною необґрунтованих обіцянок і демагогічних гасел.

Потреба – суб`єктивне переживання людиною об`єктивного нестатку в чомусь.

Право націй на самовизначення – вибір нацією свого політичного статусу (створення незалежної держави, інтеграція з незалежною державою тощо).

Предмет ПР – суспільні процеси і відносини, а ПР-діяльність є засобом впливу на ці процеси задля діалогу між ланками суспільства з метою досягнення громадянського консенсусу. ПР не є пропагандою, рекламою, роботою в пресі. ПР — це мистецтво переконувати людей, впливати на їхню думку, підтримувати готовність до необхідних змін, долати кризові ситуації.

Проблемна ситуація (гр. *problema* – задача, завдання) – співвідношення внутрішніх та зовнішніх умов і обставин, що містить в собі певне протиріччя та немає однозначного розв`язання.

Прострація (лат. *prostratio* – пригнічення) – психофізіологічний стан надзвичайно низької дієздатності – фізичної або нервово-психічної.

Психічна напруженість – психічний стан підвищеного функціонування організму та особистості у складних ситуаціях.

Психологічна війна – цілеспрямоване та планомірне використання політичними опонентами психологічних та інших засобів (пропагандистських, дипломатичних, військових, економічних, політичних) для прямого або опосередкованого впливу на думку, настрої, почуття та, в решті решт, на поведінку противника з метою заставити його діяти в бажаних їм напрямках.

Психологічна культура особистості – сукупність психологічних знань, здібностей, вмінь, навиків, які допомагають успішному самопізнанню, самовираженню і самовихованню особистості, а також успішному спілкуванню і взаємодії в різних соціальних групах.

Психологічна сумісність – це максимальне поєднання психічних параметрів двох чи кількох людей, що характеризується високою задоволеністю їх один одним.

Публіка – короткотривале зібрання людей для спільного проведення часу у зв`язку з якимось видовищем – на трибуні стадіону, у великому глядацькому залі тощо.

Реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення повноцінного соціального життя особистості.

Реадаптація – повернення людини до старих, звичних умов існування.

Ресоціалізація – процес відновлення («перереформатування») соціальної активності людини, засвоєння нових цінностей, навичок, ролей, норм, пристосування до змінених умов життя та нового соціального оточення.

Рейтинг – ступінь популярності, авторитету якого-небудь лица, організації, групи, їхньої діяльності, програм, планів, політики у визначений час.

Реклама – інформація про товари, різні види послуг з метою оповіщення споживачів і створення попиту на ці товари, послуги; поширення зведень про кого-, щось-небудь з метою створення популярності.

Республіка – форма державного правління, для якої характерне народовладдя, виборний принцип формування органів влади і їх підзвітність перед народом; розрізняють президентські, парламентські і змішані республіки.

Розвиток особистості – процес закономірного змінення особистості як системної властивості індивіда в процесі соціалізації.

Роль – стійкий комплекс форм поведінки, відповідний певній функції особистості у міжособистісних відношеннях.

Самовизначення – свідомий акт виявлення та ствердження особистістю власної позиції у проблемних ситуаціях.

Самооцінка особистості – оцінка людиною своїх якостей, себе, рівня успішності власної діяльності, сприйняття своєї особи іншими людьми, виходячи з системи цінностей людини.

Самосвідомість – усвідомлення людиною себе самої як особистості: своєї діяльності як члена суспільства, стосунків з іншими людьми, рис характеру, власних дій та вчинків, їх мотивів, цілей, розумових, моральних, фізичних якостей тощо.

Самоствердження – прагнення особистості до реалізації власних домагань на визнання оточуючими і обумовлена цим прагненням поведінка.

Свідомість – вища форма психічного відображення, властива суспільно розвиненій людині й пов'язана з мовою та процесами цілепокладання.

Світогляд – інтеграція досвіду, знань і самосвідомості у цілісну та ціннісну картину світу, яка зумовлює життєву орієнтацію людини, її ставлення до дійсності і до самої себе. На відміну від філософії, яка є засобом теоретичного освоєння світу.

Сегрегація (лат. *segregatio* – відокремлення) – політика примусового відокремлення за будь-якою ознакою.

Сепаратизм – ідеологія або рух, заснований на прагненні відокремлення однієї частини держави від цілого з метою створення власної незалежної держави.

Симпатія – почуття приязні, прихильності, доброзичливості до когось. Може виникати на ґрунті природної привабливості, єдності суспільних ідеалів, світоглядних і моральних позицій.

Ситуація екстремальна (лат. *extremus* – крайній) – ситуація, зіткнення з якою вимагає від людини активації “аварійних” психічних ресурсів, стратегій поведінки та дій.

Соціалізація – процес і результат включення індивіда в соціальні відносини та суспільну діяльність; перетворення людської істоти на суспільного індивіда, утвердження її як особистості, включення у суспільне життя.

Соціальна перцепція – сприйняття, розуміння та оцінка людьми соціальних об’єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо.

Соціальна напруженість – суспільне явище, що виникає внаслідок неузгодженості потреб та інтересів, ціннісних орієнтацій і установок, норм і традицій суб’єктів соціальної взаємодії (індивідів, інститутів, організацій), яке проявляється в різних формах.

Соціальна роль – нормативний зразок поведінки особистості, яка займає певну соціальну позицію в суспільстві, групі, колективі і виконує відповідні їй функції.

Соціальне середовище – одна з основних категорій соціальної психології, що розкриває сукупність суспільних і психологічних умов, серед яких людина живе і з якими постійно стикається в процесі життя.

Соціальний статус – інтегративний показник становища соціальної групи та її представників в суспільстві, в системі соціальної ієрархії і соціальних відносин.

Соціальні інститути – стійкі форми організації спільної діяльності людей, що сформувалися історично. Суспільство являє собою систему соціальних інститутів як складну сукупність економічних, політичних, правових та інших відносин. Найбільш фундаментальні соціальні інститути – держава, сім’я, партії, суд, армія, банки, громадські організації, освіта, наука тощо.

Соціальні класи – великі соціальні спільноти людей, які різняться місцем в історично зумовленій системі суспільного виробництва, ставленням до засобів виробництва, роллю в суспільній організації праці, а отже способами одержання і розмірами суспільного багатства.

Соціально-правова держава – держава, яка бере на себе відповідальність за кожного громадянина і намагається забезпечити кожній людині гідні умови життя, соціальний захист, а в ідеалі – приблизно однакові життєві шанси і можливості для реалізації.

Соціально-психологічна адаптація – процес та результат взаємодії особистості із соціальним середовищем, який характеризує стан особистості і соціального середовища, при якому особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно включається в діяльність, задовольняє свої соціальні потреби та самостверджується.

Соціально-психологічна дезадаптація – порушення процесу активного пристосування індивіда до умов соціального середовища засобами взаємодії і спілкування за хибного та недостатньо ровиненого уявлення людини про себе та свої соціальні зв'язки.

Соціально-психологічні явища – феномени, які виникають в результаті взаємодії суб'єктів у різних умовах, відображають їх у різних формах, спонукають і регулюють поведінку людей, здійснюють обмін повідомленнями і переживаннями, а також сприяють організації як соціально корисної, так і протиправної діяльності.

Спрямованість особистості – фундаментально складена система стійких мотивів та найважливіших цільових програм особистості, що визначає її життєву позицію.

Стадії соціалізації – етапи, періоди становлення особистості, засвоєння нею соціального досвіду.

Статус (лат. *status* – стан справ, положення) – соціально визначене функціональне положення людини.

Стереотип (гр. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) – схематизований, спрощений образ будь-якого явища, що фіксує в собі лише деякі його окремі риси.

Стиль лідерства – спосіб, метод роботи, манера поведінки лідера, типова система принципів, норм, індивідуальних особливостей впливу на інших.

Стиль управління (керівництва) – стійка сукупність особистісних та соціально-психологічних характеристик керівника, за допомогою яких реалізується той чи інший метод (методи) керівництва.

Стратегії спілкування – загальні схеми дій учасників комунікативного процесу, загальний план досягнення мети.

Страх – емоційна реакція на реальну або уявну небезпеку.

Стрес (англ. *stress* – напруження) – інтегральна захисна реакція у відповідь на екстремальний вплив або надмірне навантаження.

Стресор – фактор, який викликає стан стресу. Вирізняють фізіологічний і психологічний стресори. Фізіологічні стресори – надмірне фізичне навантаження, висока або низька температура, больові відчуття та ін. Психологічні стресори поділяються на інформаційні та емоційні. Інформаційний стрес виникає в ситуаціях інформаційних перевантажень, коли людина не виконує завдання, не встигає приймати правильні рішення у належному темпі. Емоційний стрес виявляється в ситуаціях загрози, небезпеки, гніву, образи й ін.

Суб'єкт політичної діяльності – індивіди (окремі політики), малі великі соціальні групи, стихійні маси.

Суверенітет – верховенство влади всередині країни та її незалежність у зовнішніх відносинах. Розрізняють народний і державний суверенітет.

Сугестивні здібності (лат. *suggestio* – навіювання, натяк) – здатність людини впливати на уяву, емоції, підсвідомість іншого своїм соціальним статусом, волею, а також способом конструювання повідомлення (рівень аргументованості, характер поєднання раціональних та емоційних складових).

Суспільний настрій – переважаючий стан почуттів соціальних груп у певний період часу.

Суспільно-політична (громадська) організація – неполітичне об'єднання громадян, яке прагне реалізувати потреби і інтереси громадян і має інститут членства.

Суспільно-політичний рух – структурно неоформлене масове об'єднання громадян, яке найчастіше має тимчасовий характер, тому що спрямоване на певні політичні цілі, після досягнення яких розпадається або перетворюється на партію.

Схильність – вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність, що спонукає нею займатись.

Територіальна автономія – особливий різновид автономії, за якого певному територіальному утворенню у складі держави, надаються окремі самоврядні повноваження у політичній та/або адміністративній (управлінській) сфері, що здійснюються в рамках загальнодержавного законодавства, під наглядом центральних органів влади.

Тероризм – насильницькі дії (переслідування, руйнування, захоплення заручників, вбивства) з метою залякування противника, нав'язування йому певної лінії поведінки.

Толерантність (лат. *tolerantia* – терпіння) – лояльне ставлення до різноманітних проявів індивідуальності людини, що суперечать власним стереотипам.

Тоталітаризм – політичний режим, для якого характерний повний контроль держави над усіма сферами суспільного життя.

Тривога – неприємний емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки і проявляється в очікуванні неблагополучного розвитку подій.

Установка (настановлення) – неусвідомлювана готовність суб'єкта до сприйняття та інтерпретації об'єкта або суб'єкта, яка виникає завдяки процесам антиципації на основі минулого досвіду й забезпечує стійкий і цілеспрямований характер протікання діяльності.

Фаворитизм внутрішньогруповий (лат. *favor* – прихильність) – прагнення певним чином сприяти членам своєї групи на противагу членам іншої групи.

Фасилітація соціальна (англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) – посилення домінантних реакцій та продуктивності діяльності особистості у присутності інших.

Фасцинація (лат. *fascio* – пов'язка, смуга) – спеціально організована сугестія, метод гіпнотизації.

Федерація – союзна держава, територія якої складається з державних утворень, наділених юридичною і певною політичною самостійністю.

Форма державного правління – спосіб організації державної влади, який відображає принципи формування вищих органів державної влади і спосіб їх взаємовідносин (глава держави, парламент, уряд).

Форма державного устрою – спосіб територіальної організації держави, який відображає принципи взаємовідносин держави як цілого і її адміністративно-територіальних одиниць.

Фрустрація (лат. *frustratio* – обман, невдача) – психологічний стан людини в ситуації розчарування через нездійснення значимої для неї мети (потреби), що спричиняється неочікуваним виникненням нездоланної перешкоди на шляху до її реалізації.

Ціннісні орієнтації особистості – домінуючі соціальні цінності особистості, що виконують функцію найважливіших регуляторів її соціальної активності.

Чутки – недостовірні або частково достовірні інформації, що надходять від однієї особи або групи про події, ситуації.

Юрба – неорганізоване скупчення людей, або таке, що втратило організованість, не має загальної усвідомленої мети чи втратило її та, як правило, знаходиться в стані емоційного збудження.

3.4. Психологічний супровід підприємницької діяльності

Атестація персоналу – формалізована оцінка кадрів, що проводиться у визначений час, у встановленій

Автономія (лат. *autos* – сам) – незалежність, здатність особистості до самовизначення на основі власних переконань.

Авторитаризм (лат. *auctoritas* – влада) – система керування, що характеризується консерватизмом, агресивністю та диктатурою.

Адаптант (лат. *adaptatio* – пристосування) – молодий фахівець у період звикання до роботи, пристосування до норм нового трудового колективу.

Адаптація професійна – процес і результат входження людини у нове професійне середовище (ознайомлення, пристосування, асиміляція).

Адепт (лат. *adeptus* – той, що досяг) – посвячений у таємниці якого-небудь вчення; прихильник певної професійної спільноти.

Амбівалентність (гр. *amphi* – «подвійність», лат. *valentia* – сила) – одночасне співіснування двох суперечливих емоційних переживань.

Амбітендентність (лат. *tendere* – спрямовувати, прагнути) – одночасне співіснування двох суперечливих мотивів і цілей діяльності.

Аналітична професіограма (гр. *analysis* – розкладання, розчленування) – побудова структури діяльності суб'єкта праці через аналіз основних нормативних показників її операційно-технологічної структури, досліджуваних як система нормативно-орієнтовних ознак, що організують виконання операційно-технологічних дій суб'єкта праці.

Антиципація (лат. *anticipatio* – передбачення) – підготовча мисленнєва настанова, за допомогою якої суб'єкт налаштовується на сприймання конкретного стимулу.

Апробація – випробування з метою підтвердження припущення.

Атестація персоналу – формалізована оцінка кадрів, що проводиться у визначений час, у встановленій формі, за спеціально розробленою процедурою, за результатами якої приймаються рішення щодо професійно-кваліфікаційного просування працівників, зарахування їх до резерву на керівні посади, професійного навчання чи звільнення.

Біржа праці – форма регулярно діючого ринку робочої сили.

Взаємодія – процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який породжує їх взаємобумовленість та взаємозв'язок.

Гуманітаризація праці – цілеспрямоване виділення й вирішення проблем, що перешкоджають самореалізації та розвитку особистості у професійній діяльності.

Динамічна сторона професії – певний темп виконання, швидкість, вміння переключатися з одного типу задач на інший, концентрація уваги, тощо.

Діяльність – внутрішня (психічна) або зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється свідомою метою.

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, анатомічних структур людини, що складають природне підґрунтя здібностей.

Задоволеність працею – емоційно-оцінне ставлення особистості (або групи) до процесу та умов виконання роботи.

Закон Йеркса–Додсона – встановлення залежності продуктивності виконуваної діяльності від інтенсивності (рівня) мотивації.

Згуртованість – ступінь стійкості та єдності міжособистісних стосунків і взаємодії, що забезпечує стабільність діяльності групи, колективу.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, що виступають умовою успішного опанування та виконання тієї чи іншої діяльності.

Здібності загальні – здібності, що забезпечують успішність ряду основних, провідних форм людської діяльності.

Здібності спеціальні – індивідуально-психологічні особливості, що забезпечують успішність виконання окремих конкретних видів діяльності людини.

Змістовна сторона професії – специфічні вимоги до особистісних особливостей людини, комплекс необхідних знань і вмінь, що піддаються розвиненню й тренуванню.

«Зсув мотива на мету» – набуття метою статусу самостійної спонукальної сили (мотиву), перетворення «засобів на мету».

Імідж (лат. *imago* – образ, вид) – стихійно або цілеспрямовано сформований стереотипний образ, зовнішня презентація провідної спрямованості та генеральної мети особистості (дзеркальний, модельований, негативний, поточний).

Індивідуальний стиль трудової діяльності – «свій почерк» у рішенні трудових завдань, пов'язаний із максимальним використанням людиною своїх сильних сторін задля досягнення мети трудової діяльності.

Інтеграція (лат. *integratio* – відновлення) – внутрішньогруповий процес створення ціннісно-орієнтаційної єдності, згуртованості.

Кар'єра (італ. *carriera* – біг, життєвий шлях, поприще) – просування в якій-небудь сфері діяльності; життєвий показник соціальних та професійних досягнень людини в організаційній структурі.

Кваліфікація – визначення якості, оцінка чого-небудь; рівень підготовленості, ступінь придатності до якого-небудь виду праці; професія, спеціальність.

Керівник – особа, на яку офіційно покладені формально-регламентовані функції керування колективом і організації його діяльності.

Керівництво – цілеспрямований вплив на співробітників, колектив з метою підвищення ефективності й продуктивності праці.

Когорта (лат. *cohors* – безліч, множина, підрозділ) — групування індивідів за ознакою переживання одних і тих самих подій в одні й ті самі періоди часу (у психології праці поняття «когорта» використовується для виявлення індикаторів професійних змін різних вікових груп.

Колектив (лат. *collectivus* – збірний) – відносно компактна соціальна група, що об'єднує зайнятих рішенням конкретного суспільного завдання людей.

Команда – група високо кваліфікованих людей, що максимально узгоджено діють задля досягнення спільної мети діяльності.

Компетентність – тип організації знань, що забезпечує прийняття ефективних (оптимальних) рішень у певній сфері діяльності.

Конкурентоздатність працівника – комплекс психологічних характеристик людини, що забезпечують її ефективну конкуренцію на сучасному ринку праці.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – складно розв'язуване протиріччя, пов'язане із гострими емоційними переживаннями, що виникає при зіткненні протилежно спрямованих потреб, інтересів, думок, цінностей, позицій, цілей.

Конформність (англ. *conform* – узгоджувати, пристосовувати, підкорятися) – мимовільне прагнення особистості узгоджувати свою точку зору й поведінку із вимогами інших людей та груповими нормами.

Копінг-стратегія – свідомі зусилля особистості, спрямовані на підтримку позитивної самооцінки в загрозливих для неї ситуаціях.

Криза (гр. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) – різкий крутий перелом у чому-небудь, важкий перехідний стан; гостре утруднення із чим-небудь; важке положення.

Ліберал (лат. *liberalis* – вільний) – людина, схильна до зайвої поблажливості.

Лідер (англ. *leader* – ведучий, керівник) – особа, що користується авторитетом, впливом у якій-небудь групі.

Лідерство – характеристика відношень домінування – підкорення в системі міжособистісних стосунків.

Маніпуляція (лат. *manus* – рука) – 1) дія рукою або руками при виконанні якої-небудь складної роботи; складний прийом у ручній роботі; 2) вид психологічного впливу, спрямований на приховане примушення людини до реалізації нею певних намірів чи виконання певних дій, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями і потребами.

Мета – мотиваційний фактор, при якому усвідомлюється результат діяльності.

Мобінг – будь-яка форма психологічного тиску (пресингу) на працівника з боку членів колективу (переслідування, залякування, моральне приниження, гоніння, насилля, ментальна жорстокість, соціальна ізоляція).

Модель фахівця (лат. *modulus* – міра, зразок) – побудова узагальненого образу фахівця з конкретної професії, що включає: 1) професіограму; 2) професійно-посадові вимоги; 3) кваліфікаційний профіль (вимоги за розрядами і категоріями); 4) психограму.

Моделювання – метод дослідження явищ, процесів або систем шляхом побудови й вивчення їх моделей; використання моделей для визначення або уточнення характеристик і раціоналізації способів побудови конструйованих об'єктів.

Модуль професії – типовий елемент професії, властивий ряду професій і виділюваний на основі спільності вимог до людини.

Моніторинг – огляд або спостереження за станом певного об'єкта з метою його контролю, прогнозу розвитку та охорони.

Монотонність праці – одноманітне повторення робочих операцій.

Мотив (франц. *motif* – спонукальна причина) – актуальна потреба, що спонукає людину до тих чи інших дій.

Мотивація – сукупність рушійних сил, що спонукають людину до певної діяльності задля досягнення мети.

Мотивація внутрішня – активність людини, детермінована її особисто значимими мотивами.

Мотивація зовнішня – активність людини, детермінована суспільно значимими мотивами.

Намір – свідоме прагнення завершити дію відповідно до наміченої програми, спрямованої на досягнення передбачуваного результату.

Напруженість праці – функціональний стан організму працівника, що визначається ступенем нервового напруження під час виконання трудової діяльності.

Оптація (лат. optatio – бажання, обрання) – усвідомлена підготовка людини до "життя", до праці, планування, проектування професійного життєвого шляху.

Посада – будь-яка фіксована робота і професія; визначена статусна характеристика працівника.

Потреба – суб'єктивне переживання людиною об'єктивного нестатку в чомусь.

Працездатність – потенційна спроможність людини виконувати доцільну діяльність на заданому рівні ефективності протягом певного часу.

Працьовитість – риса характеру, що виявляється у позитивному ставленні до процесу трудової діяльності.

Праця – історично первинний вид людської діяльності, спрямований на створення суспільно корисного продукту (речі, енергії, інформації), який задовольняє матеріальні або духовні потреби людини.

Продуктивність праці – ефективність праці в процесі виробництва, що вимірюється кількістю часу, витраченого на виробництво одиниці продукції, або кількістю продукції, зробленої в одиницю часу.

Професійна адаптація – процес і результат активного пристосування людини до умов професійної діяльності.

Професійна ідентичність – професійний «Я-образ», що включає професійні стереотипи та унікальність власного «Я»; усвідомлення людиною власної приналежності до якої-небудь професійної групи (груп).

Професійна консультація – надання допомоги людині у професійному самовизначенні з метою ухвалення усвідомленого рішення про вибір професійного шляху з урахуванням її психологічних особливостей і можливостей, а також потреб і запитів суспільства.

Професійна міграція – зміна виду професійної діяльності, місця роботи, спеціальності та професії.

Професійна мобільність – готовність і здатність працівника до зміни виконуваних виробничих завдань, освоєння нових спеціальностей або змін у них, що обумовлюються впливом технічних і технологічних перетворень.

Професійна орієнтація – комплексний супровід процесу професійного становлення й самовизначення людини.

Професійна придатність – сукупність психофізіологічних особливостей людини, необхідних і достатніх для досягнення суспільно прийнятної ефективності праці в тій чи іншій професійній діяльності.

Професійна психодіагностика – дослідження та оцінка властивостей людини як індивідуальності з метою профвідбору, профорієнтації, профпідготовки, розв'язання практичних питань щодо оптимізації професійної діяльності.

Професійна рефлексія – форма теоретичної й практичної діяльності людини, спрямована на осмислення своїх власних дій, їх чинників та наслідків.

Професійна самосвідомість – одна з необхідних умов знаходження людиною найбільш підходящого для неї місця в професійній спільності, а також умова планування й побудови особистих професійних планів на етапі вибору професії.

Професійна соціалізація – присвоєння спеціалістом групових правил, норм і цінностей професійної поведінки.

Професійне вигорання – складний психофізіологічний феномен, що визначається як емоційне, розумове і фізичне виснаження через тривале психічне перевантаження.

Професійне самовизначення – пошук і знаходження особистісного змісту в обраній, освоєній, виконуваній трудовій діяльності, а також – знаходження змісту в самому процесі самовизначення.

Професійне утворення – оволодіння певними знаннями й навичками з конкретної професії й спеціальності; процес розвитку й саморозвитку особистості, пов'язаний із оволодінням соціально значимим досвідом людства, втіленим у знаннях, уміннях, творчій діяльності й емоційно-ціннісному відношенні до світу; необхідна умова діяльності особистості й суспільства зі збереження й розвитку матеріальної й духовної культури.

Професійний відбір – визначення ступеня професійної придатності людини до конкретної професії відповідно до нормативних вимог; процедура оцінки відповідності професійних, особистісних та інших якостей працівника встановленим в організації вимогам.

Професійний вибір – знаходження людиною найбільш підходящого для неї місця в професійній спільності, а також умова планування й побудови особистих професійних планів на етапі вибору професії.

Професійна готовність – високий рівень розвитку мотиваційних, пізнавальних, емоційних і вольових процесів особистості (колективу), що забезпечує ефективність майбутньої професійної діяльності.

Професійний підбір – надання рекомендацій людині про можливі напрямки професійної діяльності, найбільш відповідних її психологічним, психофізіологічним і медичним особливостям – на основі результатів психологічної, психофізіологічної й медичної діагностики.

Професійні деструкції – поступово накопичені зміни системи діяльності й особистості, що негативно позначаються на продуктивності праці й взаємодії з учасниками виробничого процесу, а також на розвитку самої особистості.

Професіограма – описово-технологічна характеристика різних видів професійної діяльності, зроблена за певною схемою для рішення певних завдань (опис умов праці, прав та обов'язків працівника, необхідних знань, умінь і навичок, професійно важливих якостей і протипоказань за станом здоров'я тощо).

Професіологія – наукова дисципліна, що знаходиться на стику філософії, соціології, психології та вивчає закономірності і тенденції професіоналізації особистості.

Професіоналізм – високий рівень підготовленості до виконання завдань професійної діяльності.

Професія (лат. *professio* – оголошую своєю справою) – вид трудової діяльності, що вимагає від людини спеціальних знань, умінь і навичок та виконується за певну моральну й матеріальну винагороду.

Психіка – системна властивість високоорганізованої матерії, активне відображення суб'єктом об'єктивного світу.

Психограма – портрет ідеального або типового працівника (професіонала), сформульований у термінах психологічно вимірюваних властивостей.

Психологічний захист – спеціальна регуляторна система стабілізації особистості, що захищає сферу свідомості від неприємних, травмуючих переживань, сполучених із внутрішніми і зовнішніми конфліктами, станами тривоги і дискомфорту.

Психотехніка – галузь психології, що розробляє питання застосування знань про психіку людини для рішення практичних завдань, головним чином у плані вивчення проблем наукової організації праці.

Регульована професія – професія (вид професійної діяльності), допуск до якої та/або діяльність у межах якої певним чином регулюється спеціальним законом або спеціальними правилами, які встановлені або визнані законодавством.

Ресоціалізація – повторна соціалізація працівника, пов'язана з його переходом на нову посаду або на інше місце роботи зі збереженням раніше отриманої посади.

Робоче місце – частина робочого простору, функціонально організована для виконання працівником чи колективом виробничої діяльності.

Самокомпетентність – складноструктуроване динамічне утворення, що забезпечує адекватне сприйняття та інтерпретацію особистістю значимих цілей і завдань.

Синдром професійного вигорання – сукупність симптомів, що виникають на фоні хронічного стресу та призводять до виснаження емоційно-енергетичних та особистісних ресурсів працюючої людини.

Спеціальність (лат. *species* – рід, вид) – конкретний напрямок трудової діяльності в межах однієї професії.

Статус (лат. *status* – стан справ, положення) – соціально визначене функціональне положення людини.

Стиль керівництва (гр. *stylos* – паличка для письма) – типова для керівника система прийомів і засобів впливу на підлеглих.

Стрес (англ. *stress* – напруження) – інтегральна захисна реакція організму та особистості у відповідь на екстремальний вплив або надмірне навантаження.

Соціально-психологічний клімат у колективі – якісна сторона міжособистісних відносин у виробничому колективі, яка виявляється як сукупність психологічних умов, що сприяють або перешкоджають продуктивній спільній діяльності і всебічному розвитку особистості в групі.

Суб'єктивна значимість праці – важливість, значущість, роль праці в житті суб'єкта трудової діяльності.

Трудова адаптація – процес і результат входження особистості у професійне середовище.

Трудова мобільність – зміна професійного статусу і ролі людини, що відображає динаміку її професійного зростання.

Умови праці – сукупність чинників виробничого середовища, що впливають на функціональний стан організму, здоров'я і працездатність працівника.

Управління – процес планування, організації, мотивування й контролю для досягнення мети підприємства.

3.5. Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога

Абілітація – система заходів, спрямованих на формування ефективних способів соціальної адаптації особистості, з урахуванням її психічних можливостей.

Абреакція – повторне переживання, відреагування, катарсис.

Абстиненція (лат. *abstinentia* – помірність) – утримання, позбавлення.

Аверсія – відраза, хворобливе реагування.

Агравация (лат. *aggravare* – обтяжувати) – суб'єктивне перебільшення тяжкості реально існуючого захворювання, стану, дефекту, проблеми.

Автентичність (лат. *autos* – сам) – відповідність зовнішніх проявів (дій та поведінки) особистості до її внутрішніх переживань і переконань.

Автентичний (гр. *authentikos* – справжній) – справжній, дійсний; той, що ґрунтується на першоджерелі.

Автоматизм (лат. *automatus* – сам) – дія, що реалізується поза безпосередньої участі свідомості.

Автономія (лат. *autos* – сам) – незалежність, здатність особистості до самовизначення на основі власних переконань.

Авторитарність – особистісна характеристика, що проявляється сукупністю таких рис, як реакційність, консерватизм, агресивність, владність (“жага влади”).

Агресія (лат. *aggressio* – напад) – індивідуальна або колективна дія, спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди, збитку іншій людині або групі осіб.

Агресивність – особистісна характеристика людини, що виявляється у прагненні завдавати оточуючим фізичної або психологічної шкоди.

Адаптація (лат. *adaptatio* – пристосування) – процес і результат активного пристосування особистості до змінних умов зовнішнього й внутрішнього світу.

Адекватність – тотожність, відповідність, доцільність.

Ажитация – стан неспокою, хвилювання, збудження.

Акатексис – втрата здатності до адекватної емоційної реакції.

Активність (лат. *activus* – діяльний) – фундаментальна характеристика свідомості, що позначає її дієвий стан.

Акцентуація – надмірне вираження окремих рис характеру, крайній варіант норми.

Алекситимія – неспроможність особистості описати власний психоемоційний стан.

Альтруїзм (лат. *alter* – інший) – система ціннісних орієнтацій особистості, при якій центральним мотивом і критерієм моральної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільності.

Амбівалентність (гр. *amphi* – подвійність; лат. *valentia* – сила) – одночасне співіснування двох суперечливих емоційних переживань.

Амбітендентність (гр. *amphi* – “подвійність”; лат. *tendere* – спрямовувати, прагнути) – одночасне співіснування двох суперечливих тенденцій, мотивів, цілей, спрямувань.

Амнезія – порушення здатності запам'ятовувати, зберігати та відтворювати сприйняту інформацію.

Аморфний (гр. *a* – заперечна частка; *morphe* – форма) – безформний, розпливчастий; невизначений.

Анамнез (гр. *anamnesis* – спогад) – історія (динаміка) захворювання від часу його виникнення.

Анамнез психологічний – сукупність відомостей про клієнта, його життя, проблеми, з якими він стикається.

Ананказми – нав'язливі психічні стани (обсесії, компульсії, фобії).

Ангедонія – втрата здатності до отримання задоволення, неможливість переживання почуття радості.

Анозогнозія – заперечення, невизнання людиною наявності у себе певного порушення або захворювання.

Аномалія – відхилення від норми.

Антецендент – стимул, що провокує проблемну поведінку.

Антиципація (лат. *anticipatio* – передбачення) – здатність приймати рішення і діяти із певним часово-просторовим передбаченням щодо очікуваних подій.

Апатія (гр. *apatheia* – нечутливість) – стан емоційної відчуженості, байдужості.

Аперцепція – обумовленість сприйняття минулим досвідом.

Апраксія (гр. *apraxia* – бездіяльність) – порушення довільних цілеспрямованих рухів і дій, неможливість робити цілеспрямовані рухи при нормальному функціонуванні інтелекту, моторних і сенсорних систем.

Асертивність (лат. *asserо* – претендувати) – здатність людини відстоювати власні потреби і права, не попираючи при цьому потреби і права інших.

Астенія (гр. *astheneia* – безсилля, слабкість) – хвороблива (дратівлива) слабкість.

Атрактор – привертаючий увагу стимул.

Атрибут – необхідна, суттєва властивість об'єкта.

Аутохтонний (“місцевий”) – такий, що виникає поза зв'язком із будь-якими зовнішніми причинами, обставинами.

Афект (гр. *affectus* – душевне хвилювання) – форма переживання емоцій, ознаками якої є швидке виникнення, бурхливий і короткочасний перебіг, супроводження порушеннями свідомості, втратою самоконтролю. Афекти викликаються гострими життєвими ситуаціями.

Афект неадекватності – гостре емоційне переживання у зв'язку із прагненням зберегти завищену самооцінку в ситуації неуспіху.

Біполярний – двополюсний, який складається з двох протилежних частин.

Біхевіоризм (англ. *behaviour* – поведінка) – психологічний підхід, що розглядає в якості предмета психології не свідомість, а поведінку, зовнішні прояви реакції на стимуляцію.

Варіабельний – варіативний, здатний мати і утворювати варіанти.

Вербальний (лат. *verbalis* – словесний) – термін, застосований у психології для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів оперування цим матеріалом.

Властивість психічна – система усталених, фіксованих і повторюваних ознак психічного факту (якості характеру, темпераменту, здібностей).

Воля – свідомо поведінкова саморегуляція, що виражається у здатності особистості долати внутрішні (суб'єктивні) і зовнішні (об'єктивні) перешкоди при здійсненні цілеспрямованої значимої діяльності.

Вчинок – різновид вольової дії, що спрямована на досягнення суспільно значущої мети, становить акт моральної поведінки, регульований певними етичними нормами.

Гальмування психічне – психічний стан, що характеризується уповільненням або припиненням окремих проявів психічної діяльності.

Гезитаційна поведінка – невпевнена поведінка.

Гіперкомпенсація – наднормативна результативність.

Гіпермнезія – незвичне, хворобливе посилення здатності до спогадів.

Гіпомнезія – незвичне, хворобливе зниження здатності до спогадів.

Декатастрофізація – зниження значущості фруструючої ситуації.

Декомпенсація – недостатність захисних механізмів людини, що призводить до загострення інтрапсихічного конфлікту.

Деперсоналізація – викривлене самосприйняття, що супроводжується відчуттям втрати власного “Я”.

Депресія – афективний стан, що характеризується зниженим психоемоційним фоном, змінами у мотиваційній сфері та загальною пасивністю поведінки.

Депривація – різноманітні порушення у формуванні й функціонуванні психіки, що виникають внаслідок відносно тривалого блокування значимих потреб людини.

Депривація сенсорна (лат. *sensus* – почуття, відчуття; *deprivatio* – позбавлення) – тривале, більш-менш повне позбавлення людини сенсорних вражень і переживань.

Деструкція (лат. *destructio* – порушення) – руйнування існуючої структури.

Дефект (лат. *defectus* – дефект) – вада, хиба, недолік, пошкодження, порушення.

Дистрактор – відволікаючий увагу стимул.

Діагнозогенез – процес “наклеювання ярликів”, при якому поспішне приписування людині яких-небудь відхилень у розвитку підсилює прояв цих відхилень або навіть провокує їх виникнення.

Діагноз психологічний – висновок про наявність міри вираженості тих чи інших особливостей особистості.

Діяльність – внутрішня (психічна) або зовнішня (фізична) активність людини, що регулюється свідомою метою.

Ейбулія (лат. *eu* – добре; *bule* – воля) – нормальна вольова регуляція, відсутність вольових порушень.

Ейдети́зм (лат. *eidōs* – вид, образ) – здатність утримання винятково чітких та яскравих образів сприйнятих предметів.

Експектація (лат. *spectrum* – уявлення, образ) – система очікувань або вимог щодо норм виконання індивідом соціальних ролей.

Експресія (лат. *expressio* – виразність, сила) – зовнішній прояв внутрішніх станів і переживань.

Екстраверсія (лат. *extra* – поза, зовні, *versio* – розгортаю, звертаю) – психологічна особливість особистості, що характеризується спрямованістю її активності на зовнішній світ.

Емоції – психічне відображення у формі безпосереднього чуттєвого переживання життєвого сенсу явищ та ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта сприйняття.

Емпатія – здатність консультанта бачити проблему “очима клієнта”.

Ескапізм – стратегія уникання проблем.

Життєва мета – усвідомлюваний кінцевий результат, до якого прагне особистість у процесі власної життєдіяльності.

Життєва перспектива (лат. *perspicio* – ясно бачу) – цілісна динамічна картина майбутнього у складному суперечливому взаємозв'язку очікуваних подій, з якими людина пов'язує соціальну цінність та індивідуальний сенс свого життя.

Життєвий план – хронологічно і змістовно конкретизовані засоби здійснення життєвих цілей.

Життєва позиція – сукупність ставлень особистості до життя та уявлень щодо способів їх реалізації.

Життєва ретроспектива – форма репрезентації минулого у життєвозначущих характеристиках, яка ґрунтується на ціннісно-сміслових орієнтаціях особистості та охоплює відтинок часу від народження до актуального моменту.

Життєва стратегія – інтегральна характеристика життєвого шляху особистості, що проявляється у її здатності до структурування, організації та осмислення власного життя.

Життєва трансспектива – психохронологічна категорія, що відображає часову цілісність та водночас діалектичне протиріччя певного інтервалу життя.

Життєві цілі – предметно і хронологічно визначені події, з якими людина пов'язує реалізацію своїх життєвих цінностей.

Загальний адаптаційний синдром (гр. *syndrome* – скупчення) – сукупність адаптаційних реакцій організму, які мають захисний характер.

Задача – мета в сукупності з умовами її побудови (або досягнення).

Задатки – вроджені анатомо-фізіологічні особливості нервової системи, мозку, анатомічних структур людини, що складають природне підґрунтя здібностей.

Захист психологічний (гр. *psyche* – душа; *logos* – вчення, слово) – спеціальна регуляторна система стабілізації особистості, що захищає сферу свідомості від неприємних, травмуючих переживань, сполучених із внутрішніми й зовнішніми конфліктами, станами тривоги й дискомфорту.

Збудження психічне – психічний стан, що характеризується посиленням і прискоренням окремих проявів психічної діяльності.

Здібності – індивідуально-психологічні особливості особистості, що виступають умовою успішного виконання нею тієї чи іншої діяльності.

Здібності сугестивні (лат. *suggestio* – навіювання, натяк) – здатність людини впливати на уяву, емоції, підсвідомість іншого своїм соціальним статусом, волею, а також способом конструювання повідомлення (рівень аргументованості, характер поєднання раціональних та емоційних складових).

Іманентний (лат. *immanens* – властивий, притаманний) – внутрішньо притаманний предметам або явищам.

Індивід – біологічний організм як носій загальних спадкових якостей біологічного виду людини (*homo sapiens*).

Індивідуація (лат. *in-dividual* – який не ділиться) – процес особистісної реалізації, за допомогою якого людина стає тим, хто є насправді.

Інгібіція соціальна – погіршення продуктивності виконуваної діяльності, її швидкості та якості у присутності інших людей.

Індиферентний (лат. *indifferens* – той, що не вирізняється, однаковий) – нейтральний, байдужий.

Інтенція (лат. *intentio* – прагнення, спрямування) – спрямованість свідомості, мислення на предмет.

Інтервенція – втручання.

Інтерес – вибіркове ставлення особистості до об'єкта, опосередковане його суб'єктивним значенням та ступенем емоційної привабливості.

Інтерференція проактивна – негативний (викривляючий) вплив раніше отриманої інформації на засвоєння нової інформації.

Інтерференція ретроактивна – негативний (викривляючий) вплив нової інформації на раніше засвоєну інформацію.

Інтроверсія (лат. *intro* – всередину, *versio* – розгортаю, звертаю) – психологічна особливість, що характеризується спрямованістю особистості на свій внутрішній світ і саморефлексію.

Інтроспекція – (лат. *introspecto* – дивитися всередину) – процес самоспостереження.

Карта когнітивна (лат. *cognitio* – знання, пізнання) – образ знайомого просторового оточення, що створюється та видозмінюється в результаті активної взаємодії суб'єкта з навколишнім світом.

Катамнез – динаміка захворювання, що відстежується та фіксується з моменту звернення пацієнта до лікаря-спеціаліста.

Кліше – стереотипні способи поведінки та взаємодії.

Когерентність – співвідносність.

Компенсаторність – потенційна здатність людини підтримувати збалансоване функціонування, не зважаючи на наявність деструктивних тенденцій.

Компенсація – складна реакція індивіда на факт внутрішніх порушень, що запобігає можливій втраті цілісності й рівноваги з навколишнім середовищем.

Компетентність – тип організації знань, що забезпечує прийняття ефективних рішень у певній сфері діяльності.

Комплекс – об'єднана одним емоційним зарядом сукупність думок, спогадів, почуттів та імпульсів, що спільно діють на підсвідомому рівні.

Комплекс Терсита – переживання почуття власної неповноцінності через наявність фізичних вад.

Компульсії – нав'язливі рухи, дії.

Конкордантність – узгодженість, скоординованість, гармонійність.

Констеляція – сумісність.

Консультування індивідуальне – персональна допомога клієнту, спрямована на розвиток його компетентності щодо подолання складних життєвих обставин, мобілізацію ресурсів й потенціалу для подальшого запобігання їх виникненню.

Консультування кризове – консультування, що застосовується у випадку необхідності надання отримувачам, що перебувають у стані кризи, термінової допомоги, спрямованої на усвідомлення впливу кризової ситуації, надання підтримки та засвоєння нових моделей поведінки.

Конструкт – елементарна одиниця сприйняття, уваги, мислення тощо.

Контамінація (лат. *contaminatio* – змішування) – змішування двох або кількох фактів, даних, подій.

Континуум – неперервна сукупність взаємопов'язаних станів, процесів.

Конфігурація (лат. *configuratio* – обрис зовнішньої форми) – взаєморозташування предметів або їхніх частин.

Конфлікт (лат. *conflictus* – зіткнення) – складнорозв'язуване протиріччя, пов'язане із гострими емоційними переживаннями, що виникає при зіткненні протилежно спрямованих потреб, інтересів, думок, цінностей, позицій, цілей.

Конфлікт внутрішній – глибокі переживання, викликані протиріччями у сфері мотивів, потреб, динамічних проявів особистості.

Конформність (англ. *conform* – узгоджувати, пристосовувати, підкорятися) – мимовільне прагнення особистості узгоджувати свою точку зору й поведінку з вимогами інших людей та груповими нормами.

Концепція (лат. *conceptio* – розуміння, система) – певний спосіб тлумачення, точка зору, теоретична позиція щодо явища, процесу.

Копінг-стратегія – свідомі зусилля особистості, спрямовані на підтримку позитивної самооцінки в загрозливих для неї ситуаціях.

Криза (гр. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) – різкий крутий злам у житті, важкий перехідний стан, гостре утруднення, складне положення.

Критерій – суттєва ознака, формальний або змістовний показник, що дозволяє оцінювати функціональний стан системи, приймати рішення і робити висновки.

Лабільність (лат. *labilis* – нестійкий) – властивість нервової системи, що характеризує швидкість виникнення та припинення психічних процесів.

Маніпуляція (лат. *manus* – рука) – вид психологічного впливу, спрямований на приховане примушення людини до реалізації нею певних намірів чи виконання певних дій, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями і потребами.

Маргінальний – такий, що знаходиться на межі між нормою та патологією.

Мета – мотиваційний фактор, при якому усвідомлюється результат поведінки й діяльності; образ очікуваного результату діяльності.

Мобілізація (франц. *mobilisation*; лат. *mobilis* – рушійний) – психологічна та фізична активізація, готовність до виконання дії.

Мотив (франц. *motif* – спонукальна причина) – актуальна потреба, що спонукає до тієї чи іншої діяльності.

Мотивація внутрішня – активність людини, детермінована її особисто значимими мотивами.

Мотивація зовнішня – активність людини, детермінована соціально значимими мотивами.

Намір – свідоме прагнення завершити дію відповідно до наміченої програми, яка спрямована на досягнення передбачуваного результату.

Напруженість психічна (гр. *psychikos* – душевний) – психічний стан підвищеного функціонування організму та особистості у складних ситуаціях.

Научіння вербальне – научіння із використанням вербальних стимульних матеріалів і вербальних реакцій.

Научіння оперантне – вид научіння, при якому уміння й навички здобуваються так званим “методом проб і помилок”.

Невроз (гр. *neuron* – нерв) – нервово-психічний розлад психогенного походження, в основі якого лежить порушення (конфлікт) в системі значимих відношень особистості.

Нейротизм – неврівноваженість, нестабільність нервової системи.

Норма – оптимум функціонування та розвитку особистості.

Обсесії – нав'язливі думки, ідеї.

Особистість – людина як носій свідомості, суб'єкт суспільних відносин та сумісної діяльності.

Патологія (гр. *patos* – пристрасть; *logos* – вчення) – відхилення від нормального розвитку.

Периферичний (гр. *peripheria* – коло, дуга, поверхня) – той, що перебуває зовні; окраїнний, віддалений від центру.

Період (гр. *periodos* – кружний шлях, обертання) – проміжок часу, протягом якого відбувається якийсь процес.

Періоди розвитку – стадії розвитку, специфічні для певних вікових етапів.

Персеверація (лат. *persevero* – уперто роблю, наполягаю) – психічний стан, для якого характерне нав'язливе багаторазове повторення певної дії, думки, мелодії тощо.

Персуазія (лат. *persuasio* – переконання, вмовляння) – переконаність в чомусь, що важко піддається корекції.

Пертурбація (лат. *perturbatio* – хвилювання, збудженість) – раптове порушення нормального ходу процесу.

Перцепція, перцептивний (лат. *percipere* – подання, сприйняття) – складний процес прийому й перетворення інформації, що забезпечує відбиття об'єктивної реальності й адекватне орієнтування у навколишньому середовищі.

Перцепція соціальна – сприйняття, розуміння та оцінка людьми соціальних об'єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо.

Підпорядкований – залежний від чого-небудь іншого; другорядний, неосновний.

Побічний – який не має безпосереднього стосунку до чого-небудь, не пов'язаний з основним; другорядний; який одержують одночасно з основним; вторинний.

Поведінка аддиктивна (лат. *addict* – прихильність) – схильність до вживання психостимуляторів (алкоголь, наркотики тощо).

Поведінка делінквентна (лат. *delinquentis* – правопорушник) – поведінка, результатом якої є правопорушення.

Подразник безумовний – подразник, що викликає безумовно-рефлекторну реакцію.

Позиція (лат. *positio* – положення, розташування) – ставлення, обумовлене та обґрунтоване обраною концепцією.

Поліморфний (гр. *polis* – багато; *morphe* – форма) – такий, що проявляється у багатьох формах або варіаціях.

Потенціал (лат. *potentia* – сила) – можливості, наявні сили, запаси, засоби, ресурси, які можуть бути використані.

Потреба – суб'єктивне переживання об'єктивного нестатку.

Похідний – виведений, утворений з іншого подібного.

Превентивний (лат. *praeventivus* – який попереджує) – запобіжний.

Прецизійний (фр. *precision* – точність, визначеність) – який відзначається надзвичайною точністю чого-небудь.

Принцип (лат. *principium* – основа, початок) –закономірність, покладена в основу певної діяльності; загальноприйнятий стандарт організації та побудови наукового дослідження.

Продромальний – початкова стадія захворювання, що охоплює відтинок часу між виникненням найпершого симптому та повним проявом порушення.

Проектування – один із центральних механізмів психіки, який полягає у впорядковуванні й гармонізації смислів відображення відповідно до мети діяльності людини.

Простір особистісний – буферний простір, який людина намагається зберігати навколо себе.

Простір психологічний – система орієнтирів, за допомогою яких людина визначає своє місце і значення серед явищ оточуючої дійсності.

Процес (лат. *processus* – просування) – внутрішня активність системи, що відбувається за власними законами та внутрішньою динамікою.

Процес когнітивний – пізнавальний процес, в основі якого лежить формування внутрішніх уявлень про події та зв'язки між ними.

Псевдокомпенсація – неадекватні умовам життєдіяльності особистості захисні механізми, що обмежують актуалізацію її реальних адаптаційних можливостей.

Психіка – системна властивість високоорганізованої матерії, активне відображення суб'єктом об'єктивного світу.

Психогенії – психічні розлади, викликані та обумовлені психічними травмами.

Психоз – виражена форма психічного розладу, що характеризується різкою невідповідністю дій хворого по відношенню до навколишньої дійсності.

Психокорекція – система психологічних заходів, спрямована на встановлення відповідності між показниками психічної активності особистості та її віковою нормою.

Психопатія (гр. *psyche* – душа; *patos* – пристрасть) – патологія характеру, при якій у суб'єкта спостерігається практично незворотна виразність властивостей, що перешкоджають його адекватній соціальній адаптації.

Психопрофілактика (гр. *psyche* – душа; *prophylaktikos* – попереджуючий, застережний) – система превентивних заходів із попередження дисгармонійного психічного розвитку особистості.

Реабілітація – система заходів, спрямованих на відновлення повноцінного соціального життя особистості.

Реадаптація – повернення людини до старих, звичних умов існування.

Редукція (лат. *reductio* – повернення, рух назад) – спрощення, повернення, відведення назад.

Резидуальний – залишковий симптом, що зберігся та проявляється після перенесеного психічного захворювання.

Рекурентний – зворотний, періодичний.

Релаксація (лат. *relaxatio* – ослаблення) – процес установлення повної або часткової термодинамічної рівноваги у фізичній системі, розслаблення (зниження) тону мускулатури.

Релевантний – доречний, значущий; той, що має значення.

Ремісія – тимчасове припинення, послаблення симптоматики або зменшення прояву психологічної дисгармонії людини.

Рефлекс (лат. *reflexus* – відбиття) – реакція живого організму на збудження рецепторів, опосередкована нервовою системою.

Рефлекс безумовний – спадково закріплена стереотипна форма реагування на біологічно значимі впливи зовнішнього середовища або зміни внутрішнього організмичного середовища.

Рефлексія (лат. *reflexus* – відбиття) – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів.

Рецидив – загострення резидуальної симптоматики.

Розвиток – процес набуття кількісних, якісних та структурних змін впродовж онтогенезу.

Розвиток особистості – процес закономірного змінення особистості як системної властивості індивіда в процесі соціалізації.

Розвиток психічний – закономірні перетворення психічних процесів і явищ у часі, представлені кількісними, якісними та структурними змінами.

Розпад – дезінтеграція окремих психічних функцій, що призводить до втрати психікою своєї цілісності.

Роль – стійкий комплекс форм поведінки, відповідний певній функції особистості у міжособистісних відношеннях.

Самовизначення – свідомий акт виявлення та ствердження особистістю власної позиції у проблемних ситуаціях.

Самокомпетентність – складноструктуроване динамічне утворення, що забезпечує адекватне сприйняття та інтерпретацію особистістю значимих цілей і завдань.

Саморозвиток – явище подвійного опосередковування розвитку зовнішнім і внутрішнім світом особистості.

Самоствердження – прагнення особистості до реалізації власних домагань на визнання оточуючими та обумовлена цим прагненням поведінка.

Свідомість – вища форма психічного відображення, властива суспільно розвиненій людині й пов'язана з мовою та процесами цілепокладання.

Сегрегація (лат. *segregatio* – відокремлення) – політика примусового відокремлення за будь-якою ознакою.

Сенестопатії – різноманітні неприємні мігруючі тілесні відчуття.

Сенситивність (лат. *sensitivus* – чутливий) – підвищена чутливість до певного роду впливів.

Симптом (гр. *symptoma* – співпадіння, збіг, ознака) – характерна суттєва ознака, прояв порушення, розладу, хвороби.

Симптомокомплекс – сукупність всіх симптомів, що виявляються у процесі обстеження конкретного хворого.

Симультивність – одночасність, збіг проявів у часі.

Синдром (гр. *syndrome* – скупчення) – система взаємопов'язаних у патогенезі ознак (симптомів) хвороби.

Синдром Агасфера – медикаментозна наркозалежність, що спостерігається у психопатичних особистостей, які звертаються до медичних закладів для отримання потрібних їм препаратів, а також заподіяння самоушкоджень для обґрунтування потреби у наркотичних речовинах.

Синкретизм мислення (гр. *synkretismos* – з'єднання, об'єднання) – осмислення предмету за однією несуттєвою ознакою.

Синкретичність (гр. *synkretismos* – з'єднання, об'єднання) – злитість, нерозчленованість психічних функцій.

Синтонність – висока ступінь реактивності.

Ситуація (франц. *situation* – положення, обстановка) – сукупність обставин.

Ситуація екстремальна (лат. *extremus* – крайній) – життєва ситуація, зіткнення з якою вимагає від людини активації “аварійних” психічних ресурсів, стратегій поведінки та дій.

Ситуація кризова (гр. *krisis* – рішення, поворотний пункт, результат) – життєва ситуація, що породжує в свідомості людини дефіцит смислу щодо її подальшого життя.

Ситуація проблемна (гр. *problema* – задача, завдання) – співвідношення внутрішніх та зовнішніх умов і обставин, що містить в собі певне протиріччя та не має однозначного розв'язання.

Смисл життя – цілісне уявлення особистості про своє життєве призначення.

Стиль когнітивний – сукупність відносно стійких процесуальних особливостей пізнавальної активності людини, які характеризують своєрідність засобів отримання і переробки інформації та типові стратегії інтелектуальної діяльності.

Соціалізація – процес і результат включення індивіда в соціальні відносини та суспільну діяльність.

Спрямованість особистості – фундаментально складена система стійких мотивів та найважливіших цільових програм особистості, що визначає її життєву позицію.

Стагнація (лат. *stagnum* – стояча вода) – застій у процесі розвитку.

Становлення – процес набуття нових ознак і форм у розвитку особистості.

Статика (гр. *statos* – нерухомий) – стан спокою, рівноваги; відсутність руху, розвитку (ант. динаміка).

Статус (лат. *status* – стан справ, положення) – стійке, усталене функціональне положення.

Стенічність (лат. *stenos* – сила) – показник життєвої сили, працездатності, рівень мотивації досягнення особистості.

Стереотип (гр. *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) – схематизований, спрощений образ будь-якого явища, що фіксує в собі лише деякі його окремі риси.

Стимул (лат. *stimulus* – палиця, якою поганяли стадо тварин; стрекало) – подразник, що викликає реакцію.

Стимуляція (лат. *stimulus* – палиця, якою поганяли стадо тварин; стрекало) – активізація процесів, реакцій, діяльності.

Стрес (англ. *stress* – напруження) – інтегральна захисна реакція організму та особистості у відповідь на екстремальний вплив або надмірне навантаження.

Структура (лат. *struktura* – будова, розташування, порядок) – відносно стійка сукупність елементів, що являє собою у своїх взаємозв'язках і взаємовідношеннях інваріантний аспект системи.

Супервізія (англ. *supervision* – нагляд, спостереження) – професійна взаємодія та спосіб взаємопідвищення кваліфікації фахівців, при якій відбувається професійний розгляд складних випадків та аналіз труднощів у роботі.

Схильність – вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність, що спонукає нею займатись.

Толерантність (лат. *tolerantia* – терпіння) – лояльне ставлення до різноманітних проявів індивідуальності людини, що суперечать власним стереотипам.

Тривога – неприємний емоційний стан, що виникає в ситуаціях невизначеної небезпеки і проявляється в очікуванні неблагополучного розвитку подій

Установка (настановлення) – неусвідомлювана готовність суб'єкта до сприйняття та інтерпретації об'єкта або суб'єкта, яка виникає завдяки процесам антиципації на основі минулого досвіду.

Фасилітація (англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти) – посилення домінуючих реакцій та продуктивності діяльності особистості у присутності інших.

Фасцинація (лат. *fascio* – пов'язка, смуга) – спеціально організована сугестія, метод гіпнотизації.

Фобії (гр. *phóbos* – страх) – ірраціональні нав'язливі страхи високої інтенсивності.

Формування – процес розвитку індивіда, що відбувається під впливом зовнішніх соціальних чинників.

Фрустрація (лат. *frustratio* – обман, невдача) – психологічний стан людини в ситуації розчарування через суб'єктивно забарвлене сприйняття факту нездійснення значимої для неї потреби або мети, що спричиняється неочікуваним виникненням нездоланної перешкоди на шляху до її здійснення.

Характер (гр. *charakter* – печатка) – сукупність стійких яскраво виражених та якісно своєрідних індивідуальних особливостей особистості, що формуються та проявляються в процесі життєдіяльності, обумовлюючи типові поведінкові тенденції.

Ціннісні орієнтації особистості – домінуючі соціальні цінності особистості, що виконують функцію найважливіших регуляторів її соціальної активності.

Час психологічний – психічне відображення особистістю системи часових відношень між подіями власного життя.

Я-концепція – загальний паттерн або конфігурація самосприйняття, концепція особистості про те, якою вона є.

4. ПОРЯДОК ТА ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО КВАЛІФІКАЦІЙНОГО ЕКЗАМЕНУ

Комплексний кваліфікаційний екзамен з психології проводиться відповідно до програми, затвердженої вченою радою ІПК ДСЗУ.

Прийом екзамену здійснюється Державною екзаменаційною комісією. Державна екзаменаційна комісія формується щорічно на період проведення екзамену за спеціальністю з професорсько-викладацького складу кафедри в кількості чотирьох осіб на чолі з головою – висококваліфікованим фахівцем з дисциплін, що виносяться на державний екзамен, який має вчений ступінь або звання.

Персональний склад комісії затверджується ректором університету не пізніше як за місяць до початку державного екзамену. Голова Державної екзаменаційної комісії з державного екзамену затверджується ректором за узгодженням з деканом та навчальним відділом.

Для підготовки і складання державних екзаменів виділяється не менше п'яти навчальних днів, протягом яких викладачами базових дисциплін читаються оглядові лекції.

Оглядові лекції мають допомогти студентам розібратися з найбільш складними питаннями фахових дисциплін. Тому, формуючи тематику оглядових лекцій, викладачам слід першочергову увагу приділяти висвітленню декількох вузлових, найбільш важких, актуальних і одночасно складних для самостійного вивчення студентами проблем.

Розклад державного екзамену затверджується проректором з навчальної та науково-педагогічної роботи і доводиться до відома всіх учасників державного екзамену не пізніше як за місяць до його початку.

До державного екзамену допускаються студенти, які закінчили вивчення всіх теоретичних дисциплін, склали всі заліки й іспити згідно з навчальним планом бакалавра.

Державний екзамен проводиться на відкритому засіданні комісії за наявності не менше трьох її членів; на засіданні комісії можуть бути присутні представники ректорату, деканатів.

Державний екзамен проводиться за білетами, складеними відповідно до програми державного екзамену. Кожний білет містить три питання з основних розділів психології: «Теоретико-методологічні проблеми психології», «Психологія організацій», «Основи Паблік Рілейшнз», «Психологічний супровід підприємницької діяльності», «Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога».

Форма проведення екзамену – усна, у формі відповідей на питання білета. Необхідні записи студент робить на стандартних аркушах, що видаються комісією.

У процесі підготовки відповідей студент може користуватися навчальними програмами з включених до державного екзамену базових дисциплін.

Отримавши екзаменаційний білет, студент знайомиться із змістом питань, визначає місце кожного з них у загальній структурі фахової підготовки.

Визначивши логіку відповіді на питання, студент має скласти розгорнутий план відповіді у формі окремих тез, враховуючи при цьому зміст відповідних першоджерел та практичних матеріалів. Доцільно визначити категоріальний апарат, на основі якого буде розглядатися зміст питання.

За наявності сумніву щодо розуміння сформульованих у білеті питань, студент має право звернутися за поясненням до екзаменаційної комісії.

Відповідь студента на державному екзамені повинна підтвердити ґрунтовність його знання категоріально-понятійного апарату психології, нових підходів до трактування окремих понять та розуміння їх сутності.

Відповідаючи на питання, студент має можливість показати глибину і усвідомленість своїх знань у світі таких вимог:

- розуміння завдань теоретичної і практичної психології на сучасному рівні;
- огляд питань у теоретико-психологічному, історико-психологічному, психолого-педагогічному аспектах;
- підтвердження теоретичних положень, сформульованих у відповіді, прикладами та ілюстраціями з практичної психології, з особистісного досвіду діагностичної і корекційної практик.

Студент має продемонструвати повноту знання закономірностей та механізмів психологічних явищ і процесів, діапазон володіння вміннями й навичками операційного та методичного рівня, зокрема, сформованість гностичних, проєктувальних і комунікативно-навчальних умінь.

Відповідь студента має свідчити про його обізнаність у найважливіших питаннях психології та її сучасного практичного досвіду, а також про готовність до самостійного вирішення конкретних професійно-психологічних завдань.

Ключова частина екзамену – заслуховування комісією відповідей студента. Члени комісії мають право задавати уточнюючі й додаткові питання, супроводжуючи свої зауваження короткими поясненнями, щоб запобігти можливим повторенням аналогічних помилок у наступних відповідях студента.

Результати державного екзамену оголошуються студентам у день його проведення після оформлення протоколів державної екзаменаційної комісії. При цьому дається загальна оцінка відповідей та характеризується рівень фахової підготовки студентів.

5. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання результатів складання комплексного кваліфікаційного екзамену за фахом здійснюється у порядку, передбаченому прийнятою в Інституті системою контролю знань:

- **за національною (4-бальною) шкалою:**

«Відмінно» – заслуговує студент, який показує всебічні і систематичні, глибокі знання з навчальної програми, засвоїв основну та ознайомлений з додатковою літературою, усвідомлює взаємозв'язок основних понять з профілем спеціальності, володіє термінологією, вміло аналізує та обирає критерії для порівняння понять; вміло проводить пошук інформації відповідного характеру;

«Добре» – заслуговує студент, який володіє повним обсягом знань відповідно до навчальної програми, але припускається окремих неточностей; має достатні навички аналітичної діяльності та застосовує їх під час відповіді; володіє інформацією рекомендованих джерел, але може допускати окремі неточності при оперуванні нею; використовує для відповіді положення лише деяких наукових праць; припускається окремих непринципових помилок під час відповіді на тестові завдання;

«Задовільно» – заслуговує студент, який виявляє знання більш ніж половини усього обсягу навчального матеріалу, але має низький рівень навичок аналітичної роботи; недостатньо оперує інформацією рекомендованих джерел, демонструє недостатні навички систематизації та узагальнення матеріалу; виявляє знання основного навчального матеріалу в обсязі, потрібному для подальшого навчання і майбутньої професійної діяльності, але припускається помилок під час відповіді;

«Незадовільно» – заслуговує студент, який демонструє істотні прогалини у знаннях навчально-програмного матеріалу, припускається принципових помилок у відповіді і знання якого не відповідають вимогам відповідного освітнього рівня.

- **за європейською (100-бальною) шкалою:**

90-100 балів – відмінно – заслуговує студент, який дав понад 54 і більше правильних відповідей.

85-89 балів – дуже добре – заслуговує студент, який дав від 50 до 53 правильних відповідей.

75-84 бали – добре – заслуговує студент, який дав від 45 до 49 правильних відповідей.

70-74 бали – задовільно – заслуговує студент, який дав від 41 до 44 правильних відповідей.

61-69 балів – задовільно – заслуговує студент, який дав від 35 до 40 правильних відповідей.

менше 61 бала – незадовільно – заслуговує студент, який дав 34 і менше правильних відповідей.

Результати складання комплексного кваліфікаційного екзамену оголошуються на наступний день після його проведення і оформлення протоколу засідання екзаменаційної комісії. Студент, який при складанні комплексного кваліфікаційного екзамену отримав незадовільну оцінку, відраховується з Інституту як такий, що виконав навчальний план, але не пройшов атестації. Йому видається академічна довідка.

6. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

6.1. Теоретико-методологічні проблеми психології

1. Абрамов В.І., Арутюнов В.Х. Методологія системного підходу та наукових досліджень: навч.-метод. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 178 с.
2. Баскаков А.Я., Туленков Н.В. Методология научного исследования: учеб. пособ. Киев: МАУП, 2004. 216 с.
3. Білуха М.Т. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2002. 480 с.
4. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.
5. Калюжна Є.М. Теоретико-методологічні проблеми психології: навч. посіб. Київ: ПІК ДСЗУ, 2019. 136 с.
6. Клименко М.О., Петрук В.Г., Мокін В.Б., Вознюк Н.М. Методологія та організація наукових досліджень: підручник. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2012. 474с.
7. Ковальчук В.В., Моїсєєв Л.М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 208 с.
8. Корольчук М.С, Трофімов Ю.Л., Осьодло В.І. Методологічні та теоретичні проблеми психології: навч. посіб. Київ: Ніка-Центр, 2008. 336 с.
9. Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 206 с.
10. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень: курс лекцій. Тернопіль: Економічна думка, 2005. 124 с.
11. Мілютіна К.Л. Методологічні та теоретичні проблеми психології: опорний конспект лекцій. Київ: ПІК ДСЗУ, 2004. 88 с.
12. Рибалка В.В. Методологічні проблеми наукової психології: посібник. Київ: Талком, 2017. 245 с.
13. Соловійов С.М. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для студ. ВНЗ. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 176 с.
14. Стеченко Д.М., Чмир О.О. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: Знання, 2005. 309 с.
15. Шарапов О.Д., Дербенцев В.Д., Семьонов Д.Є. Системний аналіз: навч.-метод. посіб. Київ: КНЕУ, 2003. 154 с.
16. Яскевич Я.С. Методология и этика в современной науке: поиск открытой рациональности: учеб.-метод. пособ. Минск: БГЭУ, 2007. 186 с.

6.2. Психологія організацій

1. Власова О.І. Соціальна психологія організацій і управління. Підручник. – К.: ТОВ «Кондор», 2010. – 398с.
2. Джуэлл Л. Индустриально-организационная психология: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 720 с.
3. Занковский А.Н. Организационная психология: Учебное пособие для вузов. – М.: Флинта: МСПИ, 2000. – 648 с.
4. Іванова І.В. Менеджер – професійний керівник: Навч. посіб. – К.: Київський нац. торг.-екон. ун-т., 2001. – 107 с.
5. Истратова О.Н. Справочник психолога-консультанта организации / О.Н. Истратова, Т.В.Эксакусто. – Ростов н/Д: Феникс, 2007. – 638 с.
6. Карпов А.В. Психология менеджмента: Учебное пособие. – М.: Гардарики, 2005. – 584 с.
7. Карамушка Л.М. Психология управления: Учебное пособие. – К.: Миллениум, 2003. – 344 с.
8. Карташова Л.В. Организационное поведение / Л.В.Карташова, Т.В.Никонова, Т.О.Соломанидина. – М.: ИНФРА – М., 2000. – 218 с.
9. Кулініч І.О. Психологія управління: навчальний посібник / І.О.Кулініч. – 2-ге вид., доп. – К.: Знання, 2008. – 292 с.
10. Мельник Л.П. Психологія управління: Курс лекцій. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
11. Новак В.О. Організаційна поведінка: Підручник / Новак В.О., Мостенська Т.П., Ільєнко О.В. – К.: Кондор-Видавництво, 2013, – 498 с.
12. Организационная психология: Хрестоматия. – СПб.: Питер, 2000. – 511 с.
13. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. – 2-ге вид., доп. – К.: Знання, 2010. – 544 с.
14. Почебут Л.Г., Чикер В.А. Организационная социальная психология: Учебное пособие. – СПб.: Изд-во «Речь», 2002. – 298 с.
15. Савельєва В.С. Організаційна поведінка: навч. посіб. / В.С.Савельєва, В.М.Вакуленко. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 240 с.
16. Шейнис М. Ю. Рабочая книга психолога организации. – Самара, 2001. – 224 с.

6.3. Основи Паблік Рілейшнз

1. Абельмас Н. Универсальный справочник по Паблик Рилейшнз / Н.Абельмас. – М.: Феникс, 2008. – 237 с.
2. Балабанова Л.В. Паблік рилейшнз: навч. посіб. / Л.В.Балабанова, К.В.Савельева. – К.: Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 528 с.
3. Барежев В.А. Организация и проведение PR-кампании. Краткий курс / В.А.Барежев, А.А.Малькевич. – СПб.: ПИТЕР, 2010. – 176 с.
4. Бландел Р. Эффективные бизнес-коммуникации. Теория и практика в эпоху информации. – СПб.; М.; Х.; Мн.: Издательство «Питер», 2000. – 384 с.
5. Бодуан Ж.П. Управление имиджем компании: Паблик Рилейшнз: предмет и мастерство. – М.: ИМИДЖ-КОНТАКТ, ИНФРА-М, 2001. – 232 с.
6. Борисов Б.Л. Технологии рекламы и PR: Учебное пособие. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2001.
7. Зернецька О.В. Глобальна комунікація. – К. : Наук. думка, 2017. – 350 с.
8. Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади: монографія / В.С.Куйбіда, О.В.Карпенко, А.В.Дуда та ін.; за заг. ред. В.С.Куйбіди, О.В.Карпенка. – К.: ЦП “Компрінт”, 2018. – 364 с.
9. Катлип Скотт М., Сентер Аллен Х., Брум Глен М. Паблік рилейшнз. Теория и практика: Учебное пособие / Пер. с англ. – 8-е изд. – М.: Издательский дом “Вильямс”, 2000. – 624 с.
10. Климанська Л.Д. Зв'язки з громадськістю: технології прагматичної комунікації : навч. посіб. / Л.Д.Климанська; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т "Львів. політехніка". – Л.: Вид-во Львів. політехніки, 2015. – 164 с.
11. Коммуникационные технологии XXI: под ред. А.Д.Кривоносова. – СПб.: Изд-во СПб гос. экон. ун-та, 2019. – 147 с.
12. Королько В.Г. Паблік рилейшнз. Наукові основи, методика, практика. Підручник, 3-тє вид., доп. / В.Г.Королько. – К.: Видавничий дім «Слово», 2014. – 420 с.
13. Курбан, О. В. PR у маркетингових комунікаціях: навч. посібник / О.В.Курбан. – Київ.: Кондор, 2016. – 246 с.

14. Мойсеев В.А. Паблік рілейшнз: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2007. – 224 с.
15. Почепцов Г.Г. Виртуальные войны. Фейки. – Харьков: Фолио, 2019. – 512 с.
16. Почепцов Г.Г. (Дез)інформація. – Киев.: Паливода А.В., 2019. – 246 с.
17. Почепцов Г.Г. Сучасні інформаційні війни / Г.Г.Почепцов. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2016. – 498 с.
18. Примак Т.О. Маркетинг: Навчальний посібник. – К.: МАУП, 2001. – 200 с.
19. Прохоренко К. Паблік рілейшнз: Навчальний посібник. – Л.: Видавництво Львівської комерційної академії, 2008. – 232 с.
20. Резолюція 1003 (1993) Про етичні принципи журналістики. – URL: <http://cedem.org.ua>
21. Редакційні настанови Бі-Бі-Сі. Для редакторів випусків новин та інформаційних програм. – URL: <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines>
22. Різун В. Журналістська діяльність і парадокси масового спілкування / Авт.-упор. Ю.В.Бондар, В.М.Корнеєв. — Одеса: Астропринт, 2017. — 384 с.— С. 328-335.
23. Романовський О.Г. Основи паблік рілейшнз: навчально-методичний посібник / О.Г.Романовський, Н.В.Середа, Є.В.Воробйова. – Х.: НТУ «ХП», 2016. – 176 с.
24. Слісаренко І.Ю. Основи паблік рілейшнз: навч. посіб. / І.Ю.Слісаренко. – К.: МАУП, 2016. – 170 с.
25. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч. посіб. / В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. – 2-ге вид. – К.: ЗАТ “ВПІОЛ”, 2011. – 248 с.
26. Тихомирова Є.Б. Зв’язки з громадськістю: Навчальний посібник. – Київ: НМЦВО, 2001. – 560 с.
27. Федько В.П., Федько Н.Г. Інфраструктура товарного ринка. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 268 с.
28. Холод О. Соціальні комунікації: тенденції розвитку: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. й доп. / О.М.Холод. – К.: Видавництво «Білий Тигр», 2018. – 370 с.

6.4. Психологічний супровід підприємницької діяльності

1. Бардьер Г.Л. Бизнес-психология / Г.Л.Бардьер. – М.: Генезис, 2002. – 412 с.
2. Бландел Р. Эффективные бизнес-коммуникации. Теория и практика в эпоху информации. – СПб.; М.; Х.; Мн.: Издательство «Питер», 2000. – 384 с.
3. Блау П.М., Скотт В.Р. Процессы коммуникации в формальных организациях // В кн.: Межличностное общение / Сост. и общая редакция Н.В.Казариновой, В.М.Погольши. – СПб.: Питер, 2001. – 512 с.
4. Бункина М.К. Теория управления: Учебное пособие. – М.: ДИС, 2004. – 201 с.
5. Василевская О. В. Корпоративная культура. – М.: Наука, 2012. – 178 с.
6. Волконогова О.Д., Зуб А.Т. Управленческая психология: Учебник. – М.: ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2007. – 352 с.
7. Глэддинг С. Психологическое консультирование. – СПб.: ПитерКом, 2002. – 234 с.
8. Долгорукова О.А. Построение карьеры. – Питер, 2006. – 168 с.
9. Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча коучей. – М.: Добрая Книга, 2007. – 213 с.
10. Еськов А. Управление деловой карьерой. – Краматорск: ДГМА, 2005. – 167 с.
11. Еськов А. Мотивационный механизм в системе производственного менеджмента: проблемы и решения. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 2005. – 215 с.
12. Иванова С. В. Мотивация на 100%: А где же у него кнопка. – М.: Альпина-Бизнес Бук, 2006. – 135 с.
13. Ивлева В. Справочник карьериста. – Ростов н/Д.: Феникс, 2005. – 183 с.
14. Камаев В.Д. Учебник по основам управления. – М.: Владос, 2001. – 165 с.
15. Карамушка Л.М. Психология управления: Учебное пособие. – К.: Миллениум, 2003. – 344 с.
16. Карамушка Л.М. Технології роботи організаційних психологів / Л.М.Карамушка. – К., 2011. – 303 с.

17. Корпоративна культура / Під ред. Г.Хаєт, О.Л.Єськов, С.В.Ковалевський. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 164 с.
18. Кулініч І.О. Психологія управління: навчальний посібник / І.О.Кулініч. – 2-ге вид., доп. – К.: Знання, 2008. – 292 с.
19. Мельник Л.П. Психологія управління: Курс лекцій. – 2-ге вид., стереотип. – К.: МАУП, 2002. – 176 с.
20. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2003. – 167 с.
21. Ли Силбер. Карьера творческого человека. – М.: Хорошая книга, 2002. – 182 с.
22. Магура М. Современные персонал-технологии. – М.: Бизнес-школа, 2001. – 147 с.
23. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посібник / Л.Е.Орбан-Лембрик. – 2-ге вид., доп. – К.: Знання, 2010. – 544 с.
24. Основы управления персоналом / Под ред. Генкина Б.М. – М., 2001. – 171 с.
25. Розанова В. Психология управления. Учебное пособие. – М.: Бизнес школа, 2002. – 211 с.
26. Савельєва В.С., Єськов О.Л. Управління діловою кар'єрою. Навч. посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 176 с.
27. Сотникова С. Управление карьерой. – М.: Инфра-м, 2011. – 146с.
28. Социальное управление: теория и практика: В 2 т. – М.: Академкнига, 2003. – 234 с.
29. Теория управления: Учебник для вузов / Под ред. проф. Дробозиной Л.А. –М.: ЮНИТИ, 2003. – 153 с.
30. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. – М., МАКУБ, 2012. – 183 с.
31. Управление персоналом предприятия: Учебное пособие / Под ред. А.А.Крилова, Ю.В.Прушинского. – М.: Юнити-ДАНА, 2002. – 171 с.
32. Управление персоналом / Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. – М.: Юнити, 2002. – 183 с.
33. Управление персоналом организации / Под ред. А.Я. Кибанова. – М.: Инфра-М, 2001. – 193 с.
34. Щекин Г. В. Основы кадрового менеджмента. – Киев: 2002. – 170 с.

6.5. Кризове психологічне консультування та перша психологічна допомога

1. Абрамова Г.С. Психологическое консультирование: Теория и опыт: Учебное пособие / Г.С.Абрамова. – М.: Изд. Центр «Академия», 2000. – 240 с.
2. Алімов О.Ф., Афанасьєва Н.Є. Психологічне консультування в екстремальних та кризових умовах: Навчальний посібник. – Х.: УЦЗУ, 2008. – 122 с.
3. Байер О.О. Життєві кризи особистості: Навчальний посібник / О.О.Байер. – Д.: Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту, 2010. – 244 с.
4. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика: Учебное пособие / А.Ф.Бондаренко. – К.: Освіта України, 2007. – 332 с.
5. Булах І.С. Психологія життєвих криз особистості: Навчальний посібник / І.С.Булах. – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. – 110 с.
6. Бурлачук Л.Ф. Основы психотерапии: Учебное пособие / Л.Ф.Бурлачук, И.А.Грабская, А.С.Кочарян. – 2-е изд. – К.: Ника-центр, 2001. – 320 с.
7. Гаврілець І.Г. Психофізіологія людини в екстремальних ситуаціях: Навч. посіб. / І.Г.Гаврілець. – К.: ЗАТ «Віпол», 2006. – 188 с.
8. Галустова О.В. Психологическое консультирование: Конспект лекций / О.В.Галустова. – М.: Приор-издат, 2015. – 204 с.
9. Золотова Т.В. Психологическое консультирование: Курс лекций / Т.В.Золотова. – Тула: Изд-во Тульского гос. пед. ун-та имени Л.Н.Толстого, 2006. – 116 с.
10. Козлов В.В. Психология кризиса: Монография / В.В.Козлов. – М.: Институт консультирования и системных решений, 2014. – 528 с.
11. Колесникова Г.И. Психологические виды помощи: психопрофилактика, психокоррекция, консультирование / Г.И.Колесникова. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 350 с.
12. Кондрашенко В.Т. Общая психотерапия / В.Т.Кондрашенко, Д.И.Донской, С.А.Игумнов. – М., 2001. – 464 с.
13. Косякова О.О. Возрастные кризисы: Учебное пособие / О.О.Косякова. – Ростов н/Д : Феникс, 2007. – 224 с.
14. Кочунас Р. Психологическое консультирование. Групповая психотерапия / Р.Кочунас. – М.: Академический Проект, 2002. – 464 с.

15. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И.Г.Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – 928 с.
16. Малкина-Пых И.Г. Экстремальные ситуации: справочник практического психолога / И.Г.Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2005. – 959 с.
17. Меновщиков В.Ю. Психологическое консультирование. Работа с кризисными и проблемными ситуациями / В.Ю.Меновщиков. – М.: Смысл, 2013. – 191 с.
18. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій: методичний посібник / З.Г.Кісарчук, Я.М.Омельченко, Г.П.Лазос, Л.І.Литвиненко, Л.Г.Царенко; за ред. З.Г.Кісарчук. – К.: ТОВ “Видавництво Логос”, 2015. – 207 с.
19. Психосоціальна допомога в роботі з кризовою особистістю: навчальний посібник / наук. ред. та керівник проблем. групи – Л.М.Вольнова. – К., 2012. – 275 с.
20. Ромек В.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В.Г.Ромек, Е.И.Конторович, Е.И.Крукович. – СПб.: Речь, 2008. – 256 с.
21. Солошенко Д.В. Экстренная психологическая помощь. Консультирование / Д.В.Солошенко. – Х.: Изд-во Торсинг, 2001. – 192 с.
22. Титаренко Т.М. Кризове психологічне консультування / Т.М.Титаренко. – К.: Главник, 2004. – 96 с.
23. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина / Т.М.Титаренко. – К.: Главник, 2007. – 144 с.
24. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технології консультування. Друга частина / Т.М.Титаренко. – К.: Главник, 2007. – 176 с.
25. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А.Осипова. – Ростов н/Д: Феникс, 2015. – 315 с.
26. Осухова Н.Г. Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях / Н.Г.Осухова. – М.: Академия, 2005. – 288 с.
27. Франкл В. Теория и терапия неврозов. Введение в логотерапию и экзистенциальный анализ / В.Франкл. – СПб.: Речь, 2001. – 231 с.
28. Хомич Г.О., Ткач Р.М. Основи психологічного консультування: Навч. посібн. / Г.О.Хомич, Р.М.Ткач. – К.: МАУП, 2004. – 152 с.
29. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості: навчальний посібник / І.О.Черезова. – Бердянськ, БДПУ, 2016. – 193 с.
30. Шапарь В.Б. Психология кризисных ситуаций / В.Б.Шапарь. – Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 452 с.

Навчально-методичне видання

Автори

Дорожкін Валерій Романович
Євтушенко Ірина Володимирівна
Калюжна Євгенія Миколаївна
Малиш Мирослава Михайлівна
Смирнова Олена Павлівна

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

**для підготовки до комплексного кваліфікаційного екзамену
для здобувачів освітнього ступеня «магістр»
зі спеціальності 053 «Психологія»**

Підписано до друку 22.04.2020

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1805 від 25.05.2004 р.

Видавець та виготовлювач – Інститут підготовки кадрів
державної служби зайнятості України
03038 Київ-38, вул. Нововокзальна, 17
тел./факс (044) 536-14-85